

KUR'AN'DA İNSAN

Şehit Murtaza MUTAHHARİ

٤

KUR'AN'DA İNSAN

Şehit Murtaza MUTAHHARİ

Orijinal Adı: İnsan Der Kur'an

Yazar: Şehit Murtaza MUTAHARI

Yayına Hazırlayan: Bahri AKYOL

Yayın: İslami Kültür ve İlişkiler Merkezi

Tercüme ve Yayın Müdürlüğü

1. Baskı 1997

ISBN 964-472-108-x

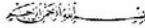
İran İslam Cumhuriyeti

Tahran: P. K. 14155-6187

İÇİNDEKİLER

İslam Dünya Görüşünde İnsan:	9
İnsanın Değeri.....	9
Değerlerin Karşılığı	17
Çirkin Mi Güzel Mi?	18
Çok Boyutlu Olmak.....	20
İnsanın Çeşitli Güçleri	30
"Kendini" Tanıma	30
Yeteneklerin Eğitimi	36
Cismin Eğitimi	36
Ruhun Eğitimi	37

İnsanın Kendi Geleceğini Kurmadaki Etkin Rolü.....	38
Kısıtlamalara Karşı İnsanın İsyan ve Taşkınılığı.....	40
İnsan ve İlahi Kaza ve Kader.....	46
İnsan ve Görev.....	48
Doğruluk Şartları.....	55
İnsanın Bilgileri.....	62

YAYINCININ ÖNSÖZÜ

Değerli Okuyucular!

Hiç şüphesiz kitap; insan düşüncesinin aktarılmasında ve medeniyetin her yönüyle gelişmesinde seçkin bir role sahiptir.

Diğer yandan taşıdığı özellikler, ortaya koyduğu ürünler ve hayata olan kapsamlı ve gerçekçi bakışıyla İslamî düşünce, insan düşüncesinin doruk noktasında yer almaktadır.

Bu gerçeği idrak ettiğimiz için bizler bu sahadaki hizmetlere çeşitli yayınlarımızla katkıda bulunmaya çalışacağız.

Yüce Allah'tan bizleri azrumuzdaki büyük İslamî uyanışa hizmet etmeye muvaffak kılmasını ümit ediyoruz.

İslamî Kültür ve İlişkiler Merkezi

Terjüme ve Yayın Müdürlüğü

İSLAM DÜNYA GÖRÜŞÜNDE İNSAN:

İslam dünya görüşünde, insanın şaşırtıcı bir hikayesi vardır.

İslam'ın bahsettiği insan, sadece dimdik ve iki ayakla yürüyebilen, geniş tırnaklı ve konuşabilen bir hayvan değildir. Bu yaratık, Kur'an açısından yukarıda saydığımız özelliklerinin çok daha ötesinde derin ve gizemli bir yapıya sahiptir.

Kur'an, hem överek yüceltmiş, hem yererek alçaltmıştır. Kuran'daki en güzel övgü ve kınayımlar insan hakkındadır. Onu yeryüzünden, gökyüzünden ve meleklerden yüce aynı zamanda hayvan ve diğer mahluklardan daha aşağı saymıştır. Kur'an nazarında insan, tüm dünyayı ve evreni elde edebilme gücüne sahip bir yaratıktır. Meleklerle hükmedebilir. Aynı insan yaratıkların en aşağılığı da olabilir. Bütün bunlar, insanın kendi elindedir, kararı kendisi verir. İnsan nihai kaderini kendisi çizer.

Sözlerime insanın Kur'an'da övülmesi ve onun yüceltilmesiyle -insanın değeri- başlığı adı altında başlıyorum.

İNSANIN DEĞERİ

1- İnsan Allah'ın yeryüzündeki halifesidir.

*“Onu yaratmak istediği gün irade ve kararını, melek-
lere açıkladı. Onlar yeryüzünü mahvedecek ve kan d ke-
cek bir yaratık mı yaratıyorsun?dediler. O ise dedi ki,
“Benim bildiğim şeyler var ki siz bilmezsiniz.”¹*

*“Siz insanları verdiği nimetlerle denemek için halife
tayin eden, Odur...”²*

2- İnsan, bir yaratığın sahip olabileceği en büyük bilim-
sel kapasiteye sahiptir.

“Adem’e tüm isimlerini öğretti. (Ona, tüm hakikatlerin
kapısını açtı.) Sonra meleklerle, “Hadi” dedi,
“Doğrucuysanız bunların adlarını söyleyin.” Melekler dedi
ki “Bize bildirdiğin şeylerden başka bilgimiz yok” Allah
Hz. Adem’e şöyle dedi: “Onlara isimleri sen  ğret ve onla-
ra bilgi ver.”

Adem meleklerle (isimleri)  ğretince Allah, meleklerle
Şöyle dedi: “Ben size demedim mi, göklerdeki gizli şeyleri
de bilirim, yeryüzünde ki gizli şeyleri de. Açığa vurduğu-
nuzu da bilirim gizlediğinizi de.”³

3- O (insan) Allah’ı tanıma yaratılı ına sahiptir.

¹ - Bakara/30

² - En’am /165

³ -Bakara/31-33

Kendi vicdanın derinliklerinde, yaratıcısını bilir o. Tüm inkar, şüphe, hastalık ve sapmalar, insanın yaratılışında mevcuttur, fitridir.

“Hani Rabb’in Adem oğullarının sırtlarından zürriyetlerini izhar etmişti de kendilerini kendilerine tanık tutarak ben, Rabb’iniz değil miyim demişti. Onlar da evet tanığız Rabb’imizsin demişlerdi...”⁴

Reddine imkan bulunmayan o gün, Allah tarafından gelmezden önce yüzünü, tam doğru olan dine çevir, o gün onlar bölü-bölük olacaklardır. “⁵

4- İnsanın yaratılışında maddi unsurlara ilaveten (ki canlı ve cansız tüm yaratıklarda vardır.) İlahi ve manevi unsurlar da vardır. İnsan doğa ve doğaüstünün karışımından ibarettir. Madde ile mananın, ruh ile cismin bir terki-bidir insan.

“Öylesine bir mabut ki, her şeyin yaratılışını güzel ve tam yerinde yapmıştır da insanı balçıktan yaratmaya koyulmuştur. Sonra onun suyunu diri bir sudan, aşağılık bir su katresinden yaratmıştır. Sonrada onu tamamlamıştır, ona kabiliyet verilmiştir ve ona ruhundan üfürmüştür...”⁶

⁴ -A'raf/172

⁵ -Rum/43

⁶ -Secde/7-8-9

5- İnsanın yaratılışı, inceden inceye hesaplanmış olup, tesadüfî değildir. İnsan seçilmiş ve tercih edilmiş bir yaratıktır. Allah Adem'i seçti, tövbesini kabul etti ve onu hidayete erıştirdi.⁷

6- O özgür bir yaratılışa sahiptir. Allah'ın emanetinin koruyucusudur o.

Yüklendiği bu ağır görev dolayısıyla da sorumlulukları vardır insanın.

Ondan, çalışarak ve yaratıcı gücünü kullanarak yeryüzünü imar etmesi istenmiştir. Saadeti ve felaketi seçmekte özgür bırakılmıştır insan.⁸

"İster şükretsin, ister nankör olsun; gerçekten de biz ona doğru yolu gösterdik."⁹

7- O yaratılıştan gelen fitri bir asalete ve keramete sahiptir. Allah onu tüm yarattıklarından daha üstün kılmıştır. O halde, o kendi öz benliğini anlar ve hisseder. Hisseder ve anlar ki, o asıl yaratılışında sırlar olan bir varlıktır. Bu nedenledir ki kendisini, kötülük ve ayıplardan, çirkinlik-

⁷ -Taha/121

⁸ - Ahzab / 10

⁹ - İnsan /3

lerden ve bağımlılıklardan ve şehvetten çok daha öteelerde görür.

“Sonra onlara karşı size galibiyet ve zafer verdik; servet ve oğullarla gücünüzü artırdık; sayınızı daha da çoğalttık. Eğer iyilik ederseniz kendinize etmiş, kötülük ederseniz yine kendinize etmiş olursunuz. Artık diğer cezalandırma zamanı gelince, yüzünüzü kara etsinler, daha önce girdikleri gibi yine Mescid-i Aksaya girsinler ve ellerine geçir-dikleri her şeyi büsbütün tahrip etsinler diye başınızı yine düşmanlarınıza musallat kıldık.”¹⁰

8- O, vicdan ve ahlak sahibidir, vicdanlı bir ahlak. Bu da yaratılıştan aldığı bir ilhamdır. Çirkini ve güzeli, iyiyi ve kötüyü birbirinden ayırır.

“Derken, ona kötülüğünü de, çekinmesini de ilham etmiştir, andolsun ki özünü iyice temizlemişse kurtulmuştur, muradına ermiştir.”¹¹

9- O Allah’ı hatırlamaktan başka bir şeyle sakinleşmez, o ancak Allah’ı anmakla yatıştır, kendine gelir. Onun istekleri sonsuzdur, neye ulaşsa doyar ve sonunda bıkar. O sadece Allah’ın sınırsız ve sonsuz zatına ermekle tatmin olur, kendisini (Onda) bulur.

¹⁰ - İsrâ /6-7

¹¹ - Şems /8-9

“İnanlar öyle kişilerdirler ki, Allah’ı anmakla yatıştır kuvvetleri gönülleri. İyice bilin ki bu gönüller, Allah’ı anmakla yatıştır, kuvvet bulur.”¹²

“Ey insan, sen Rabb’ine kavuşmak için meşakkatler içinde didinir durursun da sonunda ona kavuşursun.”¹³

10- Yeryüzünün nimetleri onun için yaratılmıştır.

“Öyle bir Allah’tır ki yeryüzünde ne varsa hepsini sizin için yarattı, sonra iradesini yeryüzüne yöneltti de gökleri nizam ve intizam üzere yedi kat olarak yarattı.”¹⁴

“Ve ram etmiştir size, ne varsa göklerde ve ne varsa yeryüzünde her şey O’nun rahmetindendir; şüphe yok ki bunda da deliller var düşünen topluluğa.”¹⁵

11- Onu, sadece kendi Allah’ına tapması ve onun emirlerine uyması için yarattı. O halde insanın görevi Allah’ın emrine itaat etmektir.

“Ve ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.”¹⁶

¹² - Rad / 28

¹³ - İnşikak / 6

¹⁴ - Bakara/ 29

¹⁵ - Casiye / 13

¹⁶ - Zariyat / 56

12- O, kendi Allah'ına tapmak ve O'nu hatırlatmaktan başka hiç bir şekilde kendini asla bulamaz, "öz"ünü kavrayamaz. Ve eğer yaratıcısını unutursa, kendini unuttur; kim olduğunu bilemez, kendisini asla bulamaz. Ne yapacağını nereye gideceğini şaşırır.

"Ey inananlar, sakının Allah'tan ve her kes, yarın için ne hazırladı, ona baksın ve çekinin Allah'tan; şüphe yok ki Allah, ne yapıyorsanız hepsinden haberdardır."¹⁷

13- O bu dünyadan gittiği ve "can" çehresinin hicabı olan vücut (ten) perdesinin sıyrılıp düştüğü gün; kapalı ve gizli olan bir çok hakikatler, ona ayan ve aşikar olur.

"Andolsun ki gafletteydin bundan, derken perdeyi kaldırdık gözünden, artık gözün keskin bugün."¹⁸

14- O, sadece maddi meseleleri için uğraşmaz; O'nun biricik uğraşısı, yaşamının maddi ihtiyaçlarını gidermek için değildir. O, büyük bir ihtimalle bazı yüce ve muhteşem hedeflerin peşinden koşmak, bu hedeflere varmak için çabalamaktadır. Belki de onun tek amacı yaratıcısının rızasını almak, onu razı etmektir.

¹⁷ - Haşr / 18

¹⁸ - Kaf / 22

“Dön Rabb’ine ondan razı olarak ve rızasını kazanmış bulunarak.”¹⁹

“Ey peygamber, kafirlerle ve münafıklarla savaş, onlara karşı şiddetli davran. Onların yurdu cehennemdir ve orası ne kötü varılacak bir yerdir.”²⁰

Yukarıda zikredildiği gibi Kur’an açısından insan, Allah tarafından seçilmiş bir varlıktır. Yeryüzünde O’nun halifesi ve temsilcisidir. İnsan yarı maddi, yarı ulvi olup yaratılmasını bilir, bir yaratılışa sahip hür, bağımsız, Allah’ın temsilcisi (yeryüzündeki) dünyanın ve kendisinin sorumlusu ve sahibi, tabiata, yere ve göğe hamil iyilik kötülüğe müsait olarak varlığı; zaaf ve güçsüzlükle başlar; güç ve Kemale doğru bir seyir halindedir. Ve Allah’ı anmaktan başka bir surette yatışmaz. Bilimsel ve ameli kapasitesi sonsuzdur. İnsan yaratılıştan asil ve haysiyet sahibidir. Muhtemelen bu saydığımın saiklerinin (asıl sebeplerinin) tabiatla ilgisi olmadığı gibi maddi de değildir.

Allah’ın nimetlerinden meşru bir şekilde yararlanma hakkı verilmiştir ona. Fakat buna mukabil, (karşılık) Allah’a (yaradanına) karşı da sorumludur.

¹⁹ - Fecr /28

²⁰ - Tövbe / 73

DEĞERLERİN KARŞITI

“Şüphe yok ki biz arz ettik emaneti göklere ve yeryüzüne ve dağlara; derken onlar, onu yüklenmekten çekindiler ve ondan korktular ve onu yükledik insana, şüphe yok ki zalim oldu, çok bilgisiz bir hale geldi.”²¹

“Öğle bir mabuttur ki, sizi diriltir ve sonra öldürür, sonra yine diriltir, fakat şüphe yok ki insan pek nankördür.”²²

“Kendini yok ihtiyacı görürse.”²³

“İnsan hayra dua ediyormuşçasına şerre de dua eder ve insan pek acelecidir.”²⁴

“İnsana bir zarar gelince yan üstü yatarak, yahut oturduğu halde, yahut da ayakta dua eder bize; o zararı ondan giderdik mi sanki o zarara uğramamışta o yüzden bize dua etmemiştir, öğlece döner gider. İşte aşkın hareketlerde bulunanlara, yaptıkları işleri, böylece işleri hoş görünmededir.”²⁵

²¹ - Ahzab /72

²² - Hacc /66

²³ - Alak / 7

²⁴ - İsra / 11

²⁵ - Yunus /12

“...Zaten insan pek haristir.”²⁶

“...O, en mücadeleci mahluktur.”²⁷

“Doğrusu insan haris yaratılmıştır.”²⁸

“Bir şerre uğrarsa bağırır sızlanır, bir hayır elde ederse vermez, kıskanır.”²⁹

ÇİRKİN Mİ GÜZEL Mİ?

Nasıldır? Acaba Kur'an açısından insan; hem çirkin, hem de güzel mi dir? O hem güzeldir, hem de çirkin.

Acaba insan iki huylu mudur? ()'nun karakter yapısı yarı güzellik, yarı çirkinlik midir?

Nasıl oluyor da Kur'an insanı hem alabildiğine övmekte ve hem de şiddetle kınamaktadır?!

Gerçek şudur ki; söz konusu övgü ve serzeniş, insanın iki huylu, iki çelişik boyuta sahip olmasından ileri gelmektedir:

²⁶ - İsra / 100

²⁷ - Kehf / 54

²⁸ - Mearic / 19

²⁹ - Mearic / 20-21

İnsan tıynetinin yarısı, gerçekten övgüye değer bir yapıdadır. Diğer yarısı ise bunun tam tersine şiddetle kınanacak, siteme müstahak bir yapı gösterir. Kuran'a göre insan tüm mükemmel vasıflara sahip bir yapıdadır. Onun yapması gereken şey bu vasıflara amel etmesidir. İnsanın mimarı ancak kendisidir.

İnsanın düşündüğü mükemmelliklere varabilmesinin yegane şartı; inanması, iman taşımasıdır. Bu da takva, salih amel ve Allah yolunda gayret göstermeği beraberinde getirir.

İmanın vesilesiyledir ki ilim, hükmedici nefsin elinde faydasız bir alet olmaktan çıkarak faydalı bir hale gelir. O halde Allah'ın halifesi olan gerçek insan, meleklerin kendisine secde ettiği bir varlıktır. Her şey onun içindir. Netice olarak tüm insani mükemmelliklere sahiptir, mutlaka bir inancı vardır, inançsız değildir.

İnançsız insan eksiktir, haristir, kan dökücüdür, cimri ve pintidir, hayvandan da alçaktır. Kur'an'da övülen insanın ve kötü insanın, nasıl olduklarını gösterir ayetler vardır. Bu ayetlerden şu sonuç çıkar; imansız ve Allah'tan uzak insan, gerçek insan değildir. İnsan inandığı asla unutmadığı ve onu anmakla huzura kavuştuğu biricik gerçekle bütünleşirse tüm mükemmelliklere sahip olur. Ve

eğer söz konusu gerçekten (yani Allah'tan) uzaklaşırsa, kendi kökünden ayrılmış bir ağaca benzer.

Biz örnek olarak iki ayeti burada zikredeceğiz:

“Andolsun zamana, şüphe yok ki insan elbette zararda, ziyanda, ancak inanlar ve iyi işlerde bulunanlar, birbirlerine gerçeği gözetmeği, sabretmeği tavsiye edenler başka.”³⁰

“Andolsun ki biz, cinlerin ve insanların çoğunu cehennem için yarattık; onların kalpleri vardır, düşünmezler onunla; gözleri vardır, görmezler o gözlerle! kulakları vardır, duymazlar o kulaklarla. Onlar dört ayaklı hayvanlara benzerler, hatta daha da sapıktırlar. Onlar gaflette kalanların ta kendileri.”³¹

ÇOK BOYUTLU OLMAK

Daha önce anlattıklarımızdan da anlaşılacağı üzere, insanın tüm diğer canlılarla ortak olan özelliklerine rağmen, kendisini onlardan ayıran asil ve derin farklılıklar zincirine sahiptir. Bu farklardan her biri, ona yepyeni ve apayrı bir

³⁰ - Asr /1-2-3

³¹ - Araf /179

boyut kazandırır ve onun varlık dokusunda ayrı bir dal sayılır.

Bu farklılıklar üç bölümde incelenir:

İdrak kısmı; Kendi özünü ve kainatı keşfetmek,

İnsana etki eden cazibeler,

Cazibelerin etkisinde kalma ve onları seçme durumu.

Fakat idrak ve kainatın keşfi bölümünde, hayvanın duygusu ve hisleri onun dünyayı tanıması ve anlaması için bir vesiledir. İnsan bu konuda diğer hayvanlarla aynı özelliği gösterir. Ve muhtemelen bu hayvanlar, bu dalda insanlardan daha güçlüdürler. Duyuların insana verdiği bilgi ve his, sathî ve zahiridir. Eşyanın zatına ve mahiyetin aslına ve bunlar arasındaki mantıksal ilişkiye hiç bir etkisi yoktur.

Fakat, insanda anlama, kendini bulma ve kainatın sırlarını keşfetmek gibi ayrı bir güç vardır ki, bu güç diğer hiç bir canlıda bulunmaz. Ve bu gücün adı “gizli, has (özel) güç” tür.

İnsan bu kendisine has gizli güçle, kainatın tüm sır ve kanunlarını keşfeder. Kainatı tanımanın temeli ve doğanın tüm kanunlarını keşfetmek için, ameli olarak bizzat doğaya hükmeder ve onu kullanır. Geçtiğimiz bahislerde buna benzer bir tanımayla -ki insana mahsustur- işaret etmiş ve

bu "ahitliği tanıma" mekanizmasının insan yapısındaki en karmaşık mekanizma olduğunu söylemiştik. Eğer bu mekanizmaya yeterince dikkat edecek olursak bizzat, insanı tanımak için şaşırtıcı bir yol olduğunu görürüz. İnsan bu tür tanıma ve anlama (metodu) ile bir çok gerçekleri -ki doğrudan doğruya duygularla onların varlığını hissedemez-keşfeder. İnsanın tanıma gücü duyguların ötesini, özellikle yaratıcının felsefi tanıtımını bu insana has ve özel, gizli yetenek ile tanıyabilir.

Cazibeler kısmına gelince; insan diğer canlılar gibi cazibelerin maddi ve manevi çekiciliği altındadır. Yeme, içme, uyuma, cinsel ilişkiler, dinlenme, huzur ve bunlara benzer ihtiyaçlar, onu maddeye, tabiata doğru iter. Fakat, insanı çeken cazibeler, sadece bunlar değildir.

Diğer cazibeler ve çekicilikler, insanı gayri maddi - maddi olmayan-odaklara doğru çekerler. Yani hacmi ve ağırlığı olmayan ve maddi şeylerle ölçülmeyen odaklardır bunlar.

Bugüne kadar bilinen ve kabul edilen manevi çekicilik metotları şunlardır:

1- İlim ve Bilgi:

İnsan, bilgi ve ilmi yalnızca tabiata hakim olabilmek ve maddi imkanlar sağlayabilmek için istemez. İnsanın ger-

çeği, araştırma ve öğrenme içgüdüü vardır. Bilgi ve öğrenme heves, insanın hoşuna giden ve ona zevk veren bir şeydir. Daha iyi yaşamak ve yaşamın problemlerini kolayca halletmek için bir yol olmasından başka; bizzat insanın yaratılışı, bilgiye karşı temayülüdür. O hep öğrenmek ister. İnsan, kainatta bir sır olduğunu ve bu sırrı çözmenin (öğrenmenin) yaşamına etki etmeyeceğini bilse dahi, bu sırrı çözmeyi ister. İnsan yaratılışı gereği, bilgisizlikten kaçır ve ilme doğru koşır. O halde ilim ve bilgi, insan yaratılışının manevi bir boyutudur.

2- Ahlaki İyilik:

İnsan, bazı şeyler yapar ki; amacı onlardan bir yarar sağlamak ve onların vesilesiyle bir zararı gidermek için değil, tersine sırf birtakım duygular zincirinin -ki bunlara ahlaki duygularda denir- etkisinde kalarak bu işleri yapar. İnsanlığın gereğinin bu olduğunu düşünerek bir çok şeyi yapar.

Bir insanın, korkunç bir çölde, son derece zor şartlar altında olduğunu varsayalım. Azıksız, araçsız ve her an ölüm tehlikesiyle karşı karşıya.

Burada bir başka insanın ortaya çıktığını, ona yardım ettiğini ve onu mutlak bir ölümden kurtardığını düşünelim. Ve bu olaydan sonra uzun bir süre birbirlerini görmediklerini, yıllar sonra bunların tekrar karşılaştıklarını kabul e-

delim. Bir zamanlar kendisini mutlak ölümden kurtaran şahsın, yoksul ve perişan olduğunu görmüş olsun. Onun bir gün onu ölümden kurtardığını hatırlar. Acaba bu insanın vicdanı bu olay karşısında kendisine hiç bir şey söylemez mi? İyilik yapana minnettar kaldığı söylemez mi? Cevap olumludur.

Acaba bu adamın, vaktinde kendisine iyilik yapması halinde olaya şahit olan diğer insanların vicdanı, bu meseleye nasıl bir tepki gösterecektir?

Şüphesiz yok ki, birinci durumda diğer insanların vicdanları onu takdir ve methedecek; ikinci durumda ise, kınayacak ve lanetleyecektir.

O şahsın vicdanının “iyiliğin karşılığı iyiliktir” diye hükmetmesi ve diğer insanların vicdanlarının “iyiliğe iyilikle mukabele edeni (karşılık vereni) takdir etmeli, iyiliğe karşı kayıtsız davranan ise kınanmalı, azarlanmalıdır” hükmüne varması, ahlaki vicdandan doğmaktadır. Bu tür amellere ahlaki iyilik denir.

İnsanın yaptıklarının çoğunda ölçü ahlaki iyiliktir. Başka bir deyişle, insan yaptığı işlerin çoğunu ahlaki bir değer olduğu için yapmaktadır. Maddi değeri için değil. Bu da insanın manevi boyutlarından olan özelliklerden biridir. Diğer canlıların kesinlikle böyle bir özellikleri yoktur.

Hayvan için ahlaki iyiliğin bir anlamı olmadığı gibi, ahlaki değeri de yoktur.

3-Yüz Güzelliği ve Güzellik

İnsanın manevi boyutlarından birisi de yüz güzelliği ve güzelliğe ilgi duymasıdır. İnsan yaşamının önemli bir kısmını güzellik uğraşısı doldurur. İnsan güzellik ve güzelliğini, hayatın her safhasına ve boyutuna uygular. Soğuk ve sığa karşı korunabilmek amacıyla elbise giymiştir. Aynı ölçüde giyimine, kuşamına ve seçeceği renklere önem vermiştir. İçinde yaşamak için ev yapar, her şeyden çok evin güzel olmasına önem verir, hatta yere serdiği sofranın, içine yemek koyduğu tabağın ve tabağa koyduğu yiyeceklerin dizilişinin, velhasıl hepsinin güzel olmasına dikkat eder. Hepsinde bir güzellik oluşturmaya, bir güzellik görmeğe çalışır. İnsan güzel, çekici bir görünüşü olsun ister; isminin, giyeceklerinin, yazısının, yürüdüğü yolun, içinde yaşadığı şehrin, gördüğü manzaranın...Velhasıl bir güzellik halesinin tüm yaşamını kuşatmasını ister insan.

Hayvan için, güzellik meselesi söz konusu değildir. Hayvan için, önemli olan ahırının muhtevasıdır ahırın güzel olup olmaması, derli toplu veya dağınık olması, onun hiç bir zaman ilgi alanına girmez. Hayvan için, güzel bir semer, güzel bir manzara ilgi alanına girmez. Hayvan için,

güzel bir semer, güzel manzara, güzel mesken, velhasıl “güzel” söz konusu değildir.

4- Kutsama ve Tapma

İnsan ruhunun en köklü ve en eski tecellilerinden biri, insan varlığının en asil boyutlarından biri olan onun dua etmesi ve tapmasıdır.

İnsanların bıraktığı eserlerde yapılan incelemeler şunu göstermiştir; insanın var olduğu her zaman ve her yerde, ibadet ve tapınma vardır. Sadece tapınılan (mabud) ve ibadet şekli farklı olmuştur. Şekil bakımından; danslardan, düzenli toplu hareketlerden, bir zikir ve dualar zincirlerinden tutun da, en yüksek tevazu ve huşu, en yüksek zikirler ve övgüler, mabud açısından tutun da Kayyum’un varlığına kadar O; ezelî ve ebedidir, zaman ve mekandan münez-zeh’tir.

Peygamberler, tapınmayı getirmediler, onu kendilerinden de icat etmediler. Tersine nasıl tapınması gerektiğini, yani tapınmanın terbiyesi ve ameli durumunu insanlığa öğretiler. Ayrıca tek bir ilaha tapınma dışında ki tapınmaları (şirk) men ettiler engel oldular. Dini gerçeklere ve bazı din araştırmacılarına göre³² insan, önceleri muvahhit

³² - Max Moller

idi ve tek Allah'a tapmaktaydı. İnsan kendi öz Allah'ına tapmaktaydı; puta, aya yıldıza veya insana tapınmak gibi şeyler, sonradan insanların arasında gelişmiş olan sapmalardır. Yani insan tapmaya bir put, bir insan veya başka bir yaratığa tapmakla başlamamıştır.

Yavaş-yavaş, tedricen medeniyetin yavaş gelişmesiyle, insan tek Allah inancına ulaşmış değildir. (Bu onda önceden vardı.)

Adına dini duygu (ilahi duygu) dediğimiz tapınma duygusu tüm insanlarda vardır.

Daha önce Erick From'dan naklettiğimiz gibi, "İnsan canlılara, ağaçlara, değerli putlara taş ve görünmeyen bir Allah'a tapabilir. İnsan, ecdadına, milletine, sınıfına, partisine veya paraya yahut mutluluğa tapabilir. O tüm inançlarını dinsel ve dinsel olmayan olguları bilme ve kabullenme avantajına sahiptir. Ve tersini kesinlikle dini olmadığı düşünmesi de mümkündür. Mesele, onun bir dini olup olması değildir. Mesele, insanın hangi dine sahip olduğudur."³³

İkbal, William James'den şunları nakleder: "Dua ve yakarış sanki, şu emrin zaruri bir sonucudur." Herkesin iradi ve amili olan "öz"ü sosyal bir "öz" çeşididir. Varmak istediği şeye, düşünce dünyasında bununla varabilir. (iç

³³ - Yabancıdan Bir Dünya

düşünce)... İnsanların çoğu tesadüfen veya devamlı olarak bu yola başvururlar. Dünyanın en değersiz insanı bile bu vesileyle kendisini en değerli ve en gerçek varlık olarak hisseder.³⁴

William James, bu duygunun herkesi kapsayan genelliği hakkında şunları söyler: “Büyük bir ihtimalle insanlar, birbirlerinde var olan içsel ihtilaflardan dolayı, birbirlerinden etkilenmektedirler. Kimine göre bu nokta “kendini tanıma”nın püf noktasıdır. Buna en çok uygun olan, diğerlerine oranla daha dindardır. Fakat bundan tamamen yoksun olduğunu söyleyenlerin, gerçekten de kendilerini yanıltıklarına ve az da olsa dindar olduklarına inanıyorum.”³⁵

Pehlivanlardan, bilginlerden veya din adamlarından efsanevi kahramanlar yaratmak, insanın takdis duygusunun bir sonucudur ki, insan bununla öveceği ve yücelteceği birini meydana getirmek ister. Ve onu olağanüstü bir aşkla ve coşkuyla övmek ve ulaştırmak ister. İnsanoğlunun mübalağalı kutsallaştırma ve yüceltmeleri, günümüzde partici ve milli kahramanlar; bir partiye tapınma nutukları, izlenen yol, bayrak,vatan ve bunların yolunda fedakarlığa me-

³⁴ - Dinsel düşüncelerin Dirilişi s. 150

³⁵ - Aynı kaynaktan

yiil duygusu vs; yukarıda bahsettiğimiz duygunun bir sonucudur. Dua ve yakarış duygusu, içgüdüsel bir duygudur; kendisinde bir noksanlık veya eksikliğin olmadığı mükemmelle karşı hissedilir. O mükemmel bir cemaldır, çirkinliği olmayan. Yaratılmış bir şeye tapmak, her ne şekilde olursa olsun, bu duygunun esas yönünden sapmasının bir sonucudur. İnsan ibadet halindeyken, sınırlı vücudundan sıyrılmak ister. Ve öğlesine bir gerçeğe ulaşmak ve onunla bütünleşmek ister ki, onda eksiklik, son ve sınır yoktur.

Asrımızın bilgini Einstein'ın dediği gibi: "Bu durumda kişi, beşeri hedeflerin ve uygulamaların küçüklüğüne inanır. Tabiatla ve düşüncede cereyan eden, tüm sırların ve bilgilerin ötesinde olan büyük ve yüce olayların varlığını hissederek."³⁶

İkbal Der ki:

"Tapınma ve dua hayatın onca büyüklüyü içinde, küçük bir parça olan naçiz varlığımızın kendi hayatını anlayabilmesi için, gerekli olan geleneksel ve hayati bir gereksinimdir."³⁷

İbadet ve tapınma, insanın istek ve imkanlarının bir göstergesidir. Bu, maddi sınırları aşma imkanıdır. İmkan;

³⁶ - Benim Gördüğüm Dünya s.56

³⁷ - İslam'da Dinsel Düşüncenin Dirilişi

Maddenin sınırlarını aşma imkanı. Yöneliş; daha geniş ve daha anlamlı ufuklara doğru...

Böylesine bir yöneliş ve aşk, insana mahsustur. İbadet ve tapınma, insan vazgeçilmesi imkansız olan manevi bir boyuttur. İlgisini çekici olan farklı şeyler karşısında insanın farklı olan “tercih davranışları” üzerinde duracağız.”

İNSANIN ÇEŞİTLİ GÜÇLERİ

Güç ve kuvvet, tamamlamaya gerek olmayan şeylerdir. Güç, bir şeyi meydana getiren sebep olarak tanımlanır.

Yeryüzündeki canlılardan her biri, kendine has birtakım özelliklere sahiptir. Zira, canlı ve cansız tüm yaratıklarda; hayvan, insan, bitki ve cansızlarda kuvvet ve enerji vardır.

Kuvvet şuur, idrak ve istek bir araya gelirse, güç ve yapabilirlik olarak adlandırılır. Hayvan ve insanın, bitki ve cansızlardan ayrıldığı bir nokta da hayvan ve insanın, bitki ve cansızların tam tersine, sahip olduğu güçleri; yönelme, heves, korku ve istekleri yolunda kullanmasıdır. Mesela, demiri çekme gücüne sahip olan mıknatıs; kendi elinde olmaksızın, zorlayıcı ve tabii bir güçle demiri kendine çeker. Mıknatıs demiri kendine çekerken ne yaptığını bilmekte, nede bu iş için istek, heves, korku vs. duymaktadır. Yakıp kavuran ateş, topraktan biten bitki veya meyve ve-

ren bir ağaçta aynı durumdadır. Fakat bir yürüyen bir hayvan yürüdüğünün farkındadır; istediği için yürümektedir. Onun istemediği halde, (kendi dışında bir güç yürüttüğü için) yürüyor değildir. Bu nedenledir ki, hayvan kendi isteği doğrultusunda hareket edebilen canlı olarak tanımlanır. Başka bir değişle hayvanın sahip olduğu güçlerden bir kısmı, hayvana tabii olup, onun emrindedir. Yani hayvan bu güçlere hakimdir ve onları dilediğince kullanır.

İnsanda da aynı şekilde güçler vardır ve bunların bir kısmı insanın iradesi altındadır.

Yalnız, insanla hayvanın arasında bir fark vardır. Hayvan, sahip olduğu bu güçleri kontrol edemez, hayvanın istekleri ve onun yönelimleri, onun fitri bir özelliğidir. Bu özellikler, hayvanda bir zevke tabiidir. Hayvan tahrik olduğu yöne ister istemez yönelir. Hayvanda, iç benlikten gelen isteklere mukavemet edebilme, bunları ölçüp biçme, isteklerde bir tercih ve reddetme gücü yoktur. Hayvan, tahrik olmadıkça hareket etmez ve hayvan düşünmez. Fakat insan böyle değildir. İnsan, iç benliğinden gelen mukavemet edebilme ve onları bizzat yönlendirme gücüne sahiptir. Bu, adına irade edilen bir güçtür ve sadece insanda vardır. İrade, aklın hakimiyeti altındadır. Akıl karar verir ve irade uygular... Daha önce dediğimiz gibi, insan diğer canlılarda olmayan bir takım güç ve özelliklere sahiptir.

Bunlardan bir kısmı, diğ er canlı ve cansız varlıklarda olmayan manevî, özellikler ve cazibelerdir. Bu cazibeler, insan faaliyetinin çerçevesini maddenin sınırlarından taşı- rıp, madde ötesinin y celiklerine götürme imkanı verir. Fakat diğ er canlılar, maddenin hepsinden kurtulamaz.

İnsan, irade ve akıl gücüyle donatılmıştır. İsteklerine mukavemet edebilme, kendini onların zorlayıcı nüfuzları- nın tesirinden kurtarma ve onlara hakim olma gücüne sa- hiptir.

İnsan, tüm isteklerini aklının kontrolüne sokabilir. Bu istekleri sınırlayıp, tayin ettiğinden fazlasına izin vermeye- rek, özgürlüklerin en değ erlisi olan manevî  zg rl ğ e ka- vuşur.

Bu büyük gücü insana has bir özellik olup, hiç bir hay- vanda yoktur. Ve bu özelliğidir ki insanı “sorumlu” kılar. Ve insana “seçme” hakkını verende budur. İnsanı gerçek- ten  zg r, seçebilen ve ihtiyaç sahibi bir yaratık yapan  - zelliğ  de budur. İstek ve cazibeler, insan ile, onu kendine çeken dış çevresi arasında var olan, bir nevi  ekicilikler ve bağıdırlar. İnsan, istek ve arzularına uyduğ  nispette ken- dini bırakır (kendinden uzaklaşır) gevşeklik, dağınıklık ve aşağılık baş gösterir. Ve alın yazısı, kendi dışında olan ve onu oradan oraya çeken bir gücün eline geçer.

Fakat akıl ve irade enerjisi, insana has deruni (öz) bir enerji olup; insanın şahsiyetinin bir göstergesidir.

İnsan, akıl ve iradeyle hareket ettiği zaman, tüm enerjisini toplarlar ve dış güçlerin nüfuzunu kırarak öz benliğini “özgür” kılar. Böylece özgür bir “parça” halini alır. İnsan, akıl ve irade aracılığıyla “öz” benliğine sahip olur ve şahsiyeti güçlenerek sağlamlaşır.

Nefse ve kendine hakim olmak, isteklerin cazibesinden kurtulmak, İslami terbiyenin biricik hedefidir. Böylesine bir terbiyenin amacı -hiç şüphe yok ki- manevi özgürlüktür.

“KENDİNİ” TANIMA

İslam, insanın kendisini tanımasını özellikle ister. Amacı, onun yaratılmışlar dünyasında ki yerini ve zamanını; üstlenmesi gereken fonksiyonunu teşhis edilebilmesi ve bunun bilincine varmasını sağlamaktır. Kur'an-ın insan üzerinde bunca durmasının nedeni de budur. Bu tanıma ve “anlama” dan amaç, insanın layık olduğu yüce makama kendisini ulaştırmasını sağlamaktır.

Kur'an, insan için yapıcı bir kitaptır.

Amacı; sadece bir görüşü ortaya koymak, onu tartışmak ve olaylara bu açıdan şöyle bir göz atmak olan teorik bir

felsefe değildir. Bir şeye; amel etmek ve bir adım atmak amacıyla göz atar.

Kur'an, insanın kendi "özünü" tanımasını ister. Bu "özden" amaç, nüfus kaydında ki isim, ana, baba adı, doğum yeri, milleti, evli yada bekar olduğu, kaç çocuğu olduğu değildir. Bu "öz" ilah-i ruh diye adlandırılan şeydir. Bu "öz"ü tanımakla insan; şeref, ululuk ve yücelik hissederek; aşağılık olmaktan kaçınır ve kendi büyüklüğünü anlar. Ahlaki ve sosyal değerler, onun için anlam kazanır.

Kur'an, insanın seçilmişliğinden bahseder. Neden? Söylemek istediği şudur: Sen atomların tesadüfi toplamı gibi tesadüfi olan olayların yarattığı tesadüfi bir yaratık değilsin. Sen, seçilmiş ve tercih edilmiş bir yaratıksın. Bu nedenledir ki, sorumluluğun ve risaletin var. Şüphe yok ki, yeryüzünün en zeki ve en güçlü yaratığı insandır. Eğer yeryüzü ve üzerindekileri bir köy farzedsek, insan bu köyün muhtarıdır.

Fakat, burada şuna dikkat etmemiz gerekir. Bu muhtar, seçilmiş ve tercih edilmiş birimi dir? Yoksa, bu muhtarlığı zorbalık ve kuvvetle mi ele geçirmiştir. Aslında maddi felsefeler, insanın hakimiyet gücünün, O'nun gücünden ve kuvvetinden kaynaklandığını kabul ederler. İnsanın, bir tesadüf sonucu güç sahibi olduğunu iddia ederler.

Bu görüŖe göre, insanın “mesuliyet ve risalet” sahibi olmasının hiçbir anlamı yoktur. Hangi risalet? Hangi sorumluluk? Kim tarafından? Kime karşı? İliç bir anlamı yok.”

Fakat Kur'an açısından insan yetki ve layık oluşu nede-niyle yeryüzünün seçilmiş bir muhtarıdır. İnsanın, güç ve zorbalıkla bu yere sahip olmuş değildir insan, varlığın en yetkili makamı olan “yaratan Allah'ın (c.c)” seçtiğı ve Kuran'ın tabiriyle “yeğlediğı” bir yaratıktır. Bu nedenledir ki, tüm seçilenlerde olduğu gibi risalet ve sorumluluğı vardır. Allah tarafından verilmiş bir risalet ve Allah'a karşı bir sorumluluktur bu.

İnsanın seçkin bir yaratık olduğu ve bu seçimde bir amaç olduğu inancı; bunun fertler üzerinde bazı psikolojik ve ahlaki etkiler yapacağı sonucunu doğurur. Bunun gibi, insanın birtakım amaçsız tesadüfler silsilesinin bir sonucu olduğu inancıda; başka bir takım psikolojik ve ahlaki etkilerin varlığını kabullenmeyi gerektirecektir.

“Kendini tanıma”dan amaç, insanın yaratılmışlar aleminde kendi gerçek yerinin ne olduğunu anlamasıdır. Sadece saf toprak olmayıp, ilahi ruhtan bir şua (hüzme) taşıdığını bilmesidir.³⁸ Amaç; ilahi emaneti üstlenmiş olduğu-

³⁸ -Hud/61

nu bilmesidir. Zorbalık kurması, her şeyi sırf kendine sahiplenmesi ve kendisini bağlayacak hiç bir sorumluluk kabul etmemesi sonucunu getiren "tesadüfî" bir "seçkin" olmadığını bilmesidir.

YETENEKLERİN EĞİTİMİ

İslami talimatlar; bu ilahi ve mukaddes okulun; cismi ve ruhi, maddi ve manevi, düşünsel ve hissi, kişisel ve sosyal yönleriyle insanın tüm boyutlarına büyük bir önemle ve der inlemesine eğildiğini gösterir.

İslam, insanın boyutlarından hiç birini ihmal etmediği gibi, bunların her biri için özel ve muayyen bir eğitim metodu getirmiştir. Burada bunların hepsini ele alacağız.

CİSMİN EĞİTİMİ

İslam, "nefse düşkünlük ve şehvetperstlik olarak adlandırdığı, cana düşkünlüğü" şiddetle kınamıştır. Fakat, vücuda bakmayı, onu hastalıklardan korumayı, sıhhatini sağlamayı vacip (önemli dini görev) saymış ve vücuda zarar verecek her şeyi de haram kabul etmiştir. Hatta İslam, insana zarar vermesi halinde, dinin farzlarını bile, -

vücuda zarar vermesi durumunda oruç gibi- geçersiz sayar ve hatta böyle bir farzı yerine geldiğinde mesela orucu haram kabul eder. Vücuda zararlı olan tüm alışkanlıkları İslam yasaklamıştır. Vücudun sağlığını korumak amacıyla İslam'da bir çok töre ve gelenek vardır. Bazıları; sıhhat denen vücut sağlığını korumakla nefse düşkünlük demek olan ve ahlaki bir mesele olan "canına düşkünlük" arasında fark gözetmeyip, "canına düşkünlüğe" karşı olan İslam'ın, "Vücut sıhhatine karşı olduğunu zannedebilirler. Vücut sıhhatine karşı lakayt davranmak vücuda zarar verebilecek şeyleri yapmak İslam'da "ahlaki sorunlar" olarak değerlendirilir, sınırını aşan hatalardan sayılır.

Sıhhati korumak, sağlığa dikkat etmekle; tembellik ve cana düşkünlük arasında apaçık bir fark vardır. Nefse düşkünlüğü ve şehvetperestliği, İslam reddeder. Çünkü bu sıfatlar, ruhsal eğitimi engeller ve psikolojik hastalıklar doğurur. Aynı şekilde vücut üzerinde de hastalıkların oluşmasına sebep olur. Zira, nefse düşkünlük ve şehvetprestlik aşırılıklara sebep olur. Bu aşırılıklar da vücut sistemini bozar.

RUHUN EĞİTİMİ

Aklın ve düşüncenin eğitimi; düşünsel özgürlük elde etmek ve bunu engelleyecek olan şeylerle mücadele etmek,

-ecdadını- büyüklerini, gösteriş düşkünlerini, çoğunluğu...vb. taklit etmemek, İslam'ın üzerinde durduğu şeylerdir.

İrâdenin eğitilmesi, nefse hakim olmak ve isteklerin mutlak hakimiyetine karşı manevi özgürlük kazanmak, İslam'ın programladığı ibadetlerin bir çoğuna sebep (kaynak) teşkil eder. Gerçeği arama ve ilme düşkünlük, ahlaki duyguların ve güzellik duygusunun eğitimi; İslam'ın yücelttiği ve taktir ettiği duygulardır.

İNSANIN KENDİ GELECEĞİNİ KURMADAKİ ETKİN ROLÜ

Dünya mevcudatı, canlı ve cansız olarak ikiye ayrılır. Cansız yaratıkların kendi üzerlerinde hiç bir etkinlikleri yoktur.

Su, ateş, taş ve toprak cansızdırlar. Kendi değişim ve tamamlanmalarında hiç bir tesiri olmadığı gibi, dıştan gelen hiç bir etkiyle değişime uğrar ve ancak dış güçlerin etkisiyle değişime uğrar ve ancak dış güçlerin etkisiyle muhtemelen mükemmel olurlar. Yani cansızlarda; kendilerini yenilemeleri ve eğitmenleri doğrultusunda hiç bir gayret ve faaliyet gözlenemez.

Fakat canlılar -bitki hayvan ve insan- bazı afetlerden korunmak, varlıklarının devamını sağlayacak maddeleri temin etmek ve üretmek için bir telaş ve gayret silsilesi gösterirler. Bitkilerde, kendi geleceklerini kurmada etkili olacak bir takım tabii güçler ve imkanlar vardır. Bitkide ihtiyacı olan maddeleri, toprak ve havadan alan güç veya güçler vardır. Bitkinin özyapısında var olan bu güç veya güçler, onun gelişmesini sağlarlar. Aynı güçler, onun üremesi ve çoğalması için gerekli ortamı hazırlarlar.

Hayvanda, tüm bu güçlere ek olarak bir de görme, işitme, dokunma ve daha önce bahsedilen istekler... vb. olmak üzere bilinç güçleri de vardır.

Bu güçlerin varlığıyla hayvan, kendini dış etkenlerin zararından korur, gelişimini sağlar ve varlığını devam ettirir.

Bitki ve hayvanda mevcut olan tüm tabii ve bilinçsel güçler daha önce de bahsettiğimiz isteklere ilaveten insanda da vardır. Bütün bunlara ilave olarak, insan, geleceğin kaderini büyük ölçüde insanın eline veren akıl ve irade gibi olağanüstü güçlere de sahiptir. Bu güçler, insanın kendisinin geleceğini kendi seçmesi ve kurmasını sağlarlar.

Buraya kadar anlatılanlardan da görüldüğü gibi; bazı varlıkların (cansızlar) gelecekleri üzerinde bizzat olabilecek hiç bir etkinlikleri yoktur.

Diğer bir kısmın ise (bitkiler), kendi geleceği üzerinde etkinlikleri varsa da, bu etkinlik ne bilinçli ne de özgürce bir şey olmayıp, onların dışında bir güç olan tabiat tarafından; onların korunması ve varlıklarını devam ettirmeleri için, verilmiş bazı güçlerce mümkün olmaktadır.

Diğer bir kısmın (hayvan) daha çok fonksiyonu ve etkinliği vardır. Bu etkinlik, özgürce olmasa da bilinçlidir. Bir nevi kendinden ve çevresinden haberi olarak varlığını korumakta ve bazı isteklerinin bilincinde olarak bu varlığını sürdürmeye çalışmaktadır.

Fakat, insanın kendi geleceği üzerinde; daha etkili daha, geniş daha faal bir rolü vardır. İnsanın geleceği üzerinde bizzat oynadığı rol, hem bilinçli hem de özgürce'dir. Yani insan, hem kendini hem de çevresini tanır. Akıl ve irade güçlerine sahip olması nedeniyle insan, geleceğini tamamen istediği şekilde ve hür olarak kurabilir. İnsanın üzerinde ki etki çemberi, hayvanınkinden çok daha geniştir. İnsanın geleceği ile ilgili bu çemberin genişliği, üç özelliğe dayanır.

1- Görüş ve bilgi zenginliği: İnsan, bilim gücüyle görüş ve bilgisinin sınırlarını, görünenin çok daha ötesine götürebilir, tabiat kanunlarını anlayabilir. Tabiat kanunlarını tanımakla insan, tabiatı kendi geleceğine uygun bir şekilde sokmayı başarır.

2-Geniş istek ve arzular alanı: İnsan ve hayvan başlığı altında ve çok boyutlu oluşuyla ilgili olarak daha önce bu konudan bahsedildi.

3- Kendi kendini yenileme ve düzeltme yeteneği: Sadece insana mahsus bir özellik olup başka hiç bir yaratıkta görülmez.

Diğer canlılardan bazıları az da olsa değişebilirler. Bazı özel eğitim ve çalışmalar sonucu, onlarda değişiklikler meydana getirebilir. Hayvanlar ve bitkiler dünyasında bunun sayısız örneklerini müşahade edebiliriz.

Oysa bunlardan hiç biri, bu değişimi kendilerinde yapmamakta ve olay, insan tarafından gerçekleşmektedir. Ve bunların(hayvan ve bitki) değişebilirlikleri insana oranla son derece (sınırlı) imkansızdır.

İnsan, tabiatı ve yaratılışı gereği, düşünce öncesi ve düşünce sonrası olan bir yaratıktır. Dünyaya geldiği zaman bu özellikleri beraberinde getirmez (bir takım özelliklerle doğan hayvanlarını tersine). İnsanın doğuştan getirdiği huy ve tabiat yoksa da bunları sonradan kazanır. Yaşadıkça ve zaman geçtikçe, bir çok huy ve tabiatlar edinen insan, bunu doğuştan getirdiği fitri özelliklerine ekleyerek yeni bir boyut kazandırır. Yaratılış kanunu, ressam fırçasını insanın eline vermiş, istediği çehreyi kazanma imkanı vermiştir ona. Yani, ana rahminde tamamlanan bir aşama olan fizik-

sel yapının dışında ve hayvanların doğuştan gelen özellikleri ve ruhsal yapılarının tersine insanda; huy tabiat ve ahlaki melekeler diye adlandırılan ruhsal yapıların büyük bir kısmı, o doğduktan sonra meydana gelirler. Bu nedenle, hayvan da dahil olmak üzere tüm mevcudat, “sadece yaratılmış” şeylerdir.

Fakat insan, “olmak” isteyen bir şeydir. Aynı sebepten dolayı hayvanlara bakıldığında, hem fiziki hem de psikolojik yapı olarak bireyler arasında büyük bir benzerlik görülür. Tüm kedilerde aynı özellik görülür, tüm köpeklerde başka- ve fakat hepsinde aynı olan -özellikler... Tüm karıncalar, aynı özelliklere sahiptirler.- Farklılık göstergeler de bu farklılık son derece azdır. Fakat ahlak ve tabiat bakımından insan bireyleri arasındaki farklılıklar sonsuzdur. Bu sebeptedir ki insan öz, benliğini, ne olacağını seçebilecek bir yaratıktır. İslami kaynaklardan gözlenen sonuç insanın fiziksel yapısı nedeniyle değil, edindiği ruhsal yapı nedeniyle haşrolunacağıdır. Yani, insanlar kazandığı ahlaki yapı itibarıyla, hangi canlıya benziyorsa onunla haşrolunacaktır. Sadece edindiği ahlaki ve ruhsal yapıyla insanın daha önce sözü edilen ikinci boyutunu taşıyanlar, başka bir değişle insani ahlaka sahip olanlar insan görüntüsüyle haşrolunacaktır. İlmi güce sahip olması nedeniyle insan, tabiatı isteklerine uygun şekilleri sokar ve ona ha-

kim olur. Kendini yenileme ve kontrol etme gücü sayesinde, kendisini istediği gibi yetiştirir.

Böylece kendi geleceğini kendi elleriyle hazırlar. Tüm eğitim kuruluşları, ahlaki ve dini mektepler, geleceğini hazırlamak, ona şekil vermekte insana yardımcı olabilmek amacıyla kurulmuşlardır. Doğru yol, insanı mutlu bir geleceğe götüren yoldur. Eğri yol ise, insanı mahvolmaya ve yok oluşa götürecektir. Allah (c.c) Kur'an-ı Kerim'de bunu açıklamıştır.³⁹

Daha önce bahsettiklerimizden şunu anlıyoruz: Bilim ve iman, insanın geleceği üzerinde önemli bir rol oynar. İlimin rolü; yapmanın, inşa etmenin yolunu insana göstermektedir. Bilim geleceği dilediği gibi kurması için insana "yapabilirlik" gücünü verir, oysa imanın rolü; insanın kendisi ve toplum için en iyi olabilecek bir gelecek kurmasını sağlamaktır.

İman ve inanç, insanın geleceğini maddi ve şahsi çıkarları üzerine kurmasını engeller. İman, insanın isteğine "yön" verir. Onu, maddiyatın tekelinden kurtararak istekleri arasında maneviyatı kurar. İlim, tabiatı istediği gibi kullanabilmesi ve ondan yararlanması için insanın kullandığı bir araçtır. Acaba insan, topluluğunun yararına olacak

³⁹ - İnsan / 2-3

şeyleri mi üretmeli yoksa, bazı özel insanların daha çok kalkınması ve daha çabuk yayılması için tahrip edici araçlar mı üretmeli? Bu bilimi ilgilendirmeyen bir sorudur. Bu sorun bilim değil, bilimi elinde bulunduran insanların kimlikleri ve nitelikleridir.

İmana gelince; insana hakim olan güç gibi çalışır ve onun isteklerini kontrol ederek, doğruya, hakka ve ahlaka doğru götürür. İman insanı inşa ve ihya eder, insanda ilmin gücüyle cihanı... Bu ikisi birlikte olduğu zaman hem insan refaha kavuşur, hem cihan.

Özgürlük meydanı ve insanın iradesi: Açıktır ki insanın özgür bir halde psikolojik yapısını kurması ve tabii çevresini, istekleri paralelinde düzenlemesi ve geleceğini dilediğince kurmasına engel olacak maniler olup, sahip olduğu sınırlı özgürlük; sınırlı ve nisbi bir özgürlüktür. Kısıtlı bir çember içinde özgür davranabilen insan, bu kısıtlılık içinde kendisine mutlu bir gelecek kurabileceği gibi, kötü ve berbat bir gelecek de kurabilir. İnsanın sınırlı oluşu, çeşitli alanlarda mütalaa edilir.

1-Kalıtım

İnsan, insani bir tabiatla dünyaya gözlerini açar. Anne ve babasının insan oluşu nedeniyle de elinde olmaksızın -cebren- bir insan olarak doğar. Diğer yandan anne ve baba-kendilerine ait olan- bazı özelliklerini, bu yeni insana

miras bırakırlar. Bunlar da -fikri sorulmaksızın- ister istemez, ona mal edilen özelliklerdir. Deri, rengi, göz rengi gibi bir kaç kuşak öncesinden gelen biyolojik özellikler, örnek olarak verilebilir. İnsanın bunlardan hiç birini seçme hakkı yoktur ve kalıtım yoluyla, irsi olarak bu özellikleri kazanır.

2- Tabii ve Coğrafi Çevre

İnsanın doğup büyüdüğü tabii ve coğrafi çevresi, ister istemez onun üzerinde birtakım biyolojik ve ruhsal etkiler yapar. Sıcak soğuk ve ılıman iklimler, insanın karakter ve ahlaki yapısına etki ederler. Dağlık, bozkır, çöl vb. bölgeler içinde aynı şeyi söyleyebiliriz.

3- Sosyal Çevre

Sosyal çevre, insanın psikolojik ve karakteristik yapısı üzerinde önemli rol oynayan unsurlardan biridir. Dil, töre, sosyal anlayış, din ve mezhep gibi unsurlar, insanın yakınında bahsettiğimiz yapısına ister istemez nüfuz ederler.

4-Tarih ve Zaman Faktörler

Sosyal çevresi açısından insan, sadece şimdiki zamanın etkisinde değildir; geçmiş zaman ve bu zaman süresince gelişen bazı olaylar, onu alabildiğine etkiler.

Her şeyin geçmişiyile geleceği arasında mutlaka bir ilişki vardır. Geçmiş ve gelecek, birbirinden ayrı iki nokta gibi değildirler. Aynı akımdan olan iki parça gibidirler. Geçmiş, geleceğin tohumu ve çekirdeğidir.

KISITLAMALARA KARŞI İNSANIN İSYAN VE TAŞKINLIĞI

İnsan, kalıtım, tabii ve sosyal çevre, tarih ve zaman gibi kısıtlayıcı engellere büyük ölçüde karşı koyabilir. Ve kendini bu unsurların hakimiyetinden kurtarabilir. İnsan bir yandan ilim ve akıl, diğer yandan irade gücünün yardımıyla bu engelleyici unsurları istekleri doğrultusunda lehine çevirerek, kendi geleceğini kendi kurar.

İNSAN VE İLAHİ KAZA VE KADER

Genellikle insanın sınırlılığının nedeni, ilahi kader olarak bilinir. Fakat biz bu unsurdan, insanı kısıtlayıcı bir neden olarak bahsetmedik. Neden? Acaba kaza ve kader yok mu? Yoksa kaza ve kader kısıtlayıcı bir neden değildir mi? Kaza ve kader, kesin bir ilahi emirdir. Fakat, insanı kısıtlayıcı bir neden değildir. Kaza, olaylar ve vakalar ile ilgili, mutlak ilahi bir emirdir.

İlahi kader, olayların ve alametlerin ölçümü ve tartımı içindir.

İlahi bilimler açısından, hiç bir kazanın, bir vesile ve aracı olmadan vuku bulmayacağı bellidir. Her hadise, kendi nedeni ve vesilesiyle oluşur. İlahi kaza, dünya nizamına sebep ve sebep olanların (aracı) nizamının olmasını gerektirir. İnsan, akıl ve irade yönünden özgür olduğu, tarih, zaman, çevre ve kalıtım tarafından kısıtlandığı ölçüde ilahi kaza ve mutlak sistem gereğince tüm alemin sebebi ve bu sebebi gerçekleştiren vesiledir.⁴⁰

Bu nedenle asıl ilahi kaza, insanı kısıtlayan bir neden olarak adlandırılmaz. İlahi kaza gereğince insanı kısıtlayan şey, kalıtım, çevre şartları ve tarihtir. Başka şey değil... İnsana nasip olan özgürlük de İlahi kaza gereğince nasip olmuştur. Ancak, ilahi kaza insanın irade ve akıl sahibi olmasını gerektirmiş; tabii ve sosyal şartların kısıtlamalarından kendini büyük ölçüde kurtarıp, geleceğini kendi kontrolü altına almasını sağlamıştır.

⁴⁰ - Daha fazla bilgi için bkz. İnsan ve Alın Yazısı, Murtaza Mutahhari.

İNSAN VE GÖREV

Daha önceki konularda bahsettiğimiz yeteneklerden başka, insanın bir özelliği de görev kabul edici olmasıdır. İnsan kendisi için konulan kanunların çerçevesinde yaşayabilir. İnsan dışında hiç bir yaratık, mecburi olan tabiat kanunlarının dışında hiç bir kanuna uymaz.

Mesela; taşlar, odunlar, ağaçlar, çiçekler veya at, inek koyun vb. için kanun tebliğ etmek, yararlarına olan bu kanuna uymalarını teklif etmek ve bunu beklemek mümkün değildir. Hatta bu yaratıkların yararına olacak bir iş için bile zora başvurmak gerekir. Oysa insan, bir takım anlaşmalar çerçevesinde davranma yeteneğine sahip olan biricik seçkin yaratıktır.

Yetkili bir makam tarafından koyulan bir kanunla anlaşmaya varan insan, bir takım zorluklara da göğüs germek zorunda kalacağından dolayı, söz konusu kanun veya kanunlar onun görevi addedilir.

Kanun koyucu, insanı bazı özel şartlara mükellef kılcığından, bu şartları ortaya koymak durumundadır.

Başka bir deyişle insan; ancak bazı şartların sağlanmasıyla bir takım görevleri kabul eder. Tüm görevlerde olması gereken “görev şartları”nı şöyle sıralayabiliriz:

1- Buluğ (Rüşt)

İnsan, yaşça ve biyolojik olarak öyle bir devreye gelir ki, vücut yapısında, duygu ve düşüncelerinde sıçrama diyebileceğimiz bazı ani değişimlere uğrar. Buna buluğ denir. Herkesin, tabii bir buluğ devresi vardır. Tüm fertler için geçerli olabilecek bir buluğ devresi tayin edilemez. Biri, diğerinden daha erken buluğa erebilir. Kişilerin şahsi özellikleri veya yetiştikleri çevre şartlarının, buluğ üzerinde geciktirici veya çabuklaştırıcı etkisi vardır.

Kadının, erkekten daha erken buluğa erdiği hepimizce bilinen tartışma götürmez bir gerçektir. Kanuni açıdan toplumun tüm fertlerine aynı kaideye uygulayabilmek için herkese şamil olabilecek ortalama bir buluğ yaşı tespit edilir. (Burada İslam fıkıhındaki rüşt şartından söz edilir.)

Demek oluyor ki kişi tabii (biyolojik) olarak buluğa erse de, kanuni olarak buluğa ermiş sayılmayabilir. İslam alimlerinin ortak görüşüne göre, 15 yaşını tamamlayıp 16'ya giren bir erkek -bu hesap, kanuni takvime göre yapılmıştır- buluğa ermiş kabul edilir, kadın için bu kanuni buluğ yaşı, dokuzunu bitirip 10 yaş olarak tayin edilmiştir. Bu kanuni buluğ yaşı, -yukarıda bahsi geçen- vazifenin (sorumluluk) şartlarından birisidir. Yani kanunen buluğa ermemiş birisi, - tabii (biyolojik) olarak buluğa erdiği apaçık ispatlanmadıkça- mükellef sayılmaz.

2- Âkıl (akıllı) Olma:

Görev (mükellef olma) şartlarından birisi de akıllı olmaktır. Akıldan yoksun olan bir deli, sorumlu ve mükellef değildir. Tıpkı baliğ olmayan birinin - buluğ öncesi - hiç bir şekilde mükellef sayılmayacağı gibi. Aynı şekilde buluğ çağına erdikten sonra, buluğ öncesinden sorumlu değildir. Örneğin, buluğa ermiş birisi buluğ öncesi yıllarının namazını kaza etmekle yükümlü değildir. Zira o dönemler, mükellef olmadığı dönemlerdir. Deli de, deli olduğu müddetçe yükümlü değildir.

Dolayısıyla, akıllı olduktan sonra bir deli, delilik döneminden yükümlü değildir. Çocuk ve delinin de mal ve miras gibi yükümlülükleri varsa da bu yükümlülük, onların bu kısıtlı dönemlerinden çıkmalarından sonra onları bağlar (zekat ve humus gibi). Eğer bu yükümlülüklerini, velileri olan şahıslar yerine getirmezse, mükellef oldukları zaman bu görev kendilerine düşer.

3- Bilme ve Öğrenme

Şurası bilinen bir gerçektir ki insan, ancak kendisine tebliğ edilen ve kendisinin bildiği yükümlülükten sorumludur. Mesela, kanun koyucunun, söz konusu kanunu tebliğ etmemesi, yükümlüye bildirilmemesi halinde o kanun yükümlüyü bağlamayacağı gibi bunu yapması da kendisinden beklenemez.

Dolayısıyla, bilmediği bir kanuna karşı suç işlemesi halinde onu suçlayamayız. Ceza usulünde söz sahibi kimse-ler, bu şartlarda ferdin suçlanmasına karşıdırlar ve buna “tebliğ edilmeden” suçlama denir.

Kur’an-ı Kerim’de bilmedikleri ve kendilerine tebliğ edilmeyen hiç bir konuda bir kavmin sorumlu tutulmayacağı, mükerrer olarak zikredilmiştir. Fakat, ameli olarak kendini bilgisiz bırakmak ve yükümlülüğünü öğrenme yolunda hiç bir çaba göstermemek, ferdin “habersiz oluşuna” bahane teşkil etmez. İnsan, bilim ve yükümlülüğünü öğrenmek ve bu doğrultuda davranmakla da yükümlüdür. Hadiste, bazılarının görevlerinde ihmalkarlık yaptıkları ve bunu hafife aldıkları taktirde İlahi adalet mahkemesinde yargılanacakları söylenmiştir. Günah işleyene “niçin görevini yapmadığı” sorulacaktır. O halde “kendisine tebliğ edilmemesi halinde” kişinin yükümlü olmayacağını söylerken bundan; yükümlülüğün tebliğ edilmediği ve bu yolda -öğrenmek için- çaba gösterdiği halde öğrenemeyen kişi kastedilmektedir. Ancak bu durumda şahsın özürü Allah tarafından kabul edilir.

4 - Yapabilirlik Gücü

İnsan, ancak yapabilme gücüne sahip olduğu görevlerden sorumlu tutulabilir, yükümlü olabilir. Beceremeyeceği, gücünün üstünde olan bir görev, insanı bağlamaz. İnsanın

sınırlı bir güce sahip olduğu, tartışma götürmeyen bir gerektir. Gücünün sınırlı olması nedeniyle insanın yükümlülüklerinin de sınırlı olması gerekir. Mesela bir insanın bilim öğrenme gücü vardır. Fakat sınırlı bir zaman ve sınırlı bir bilgi için... Ne kadar fevkalade ve olağanüstü olursa olsun, bilim ve öğrenim için bir insanın zaman sürecinde ve tedricen bazı merhaleleri aşması gerekir. Bir insandan, yılların ilmini bir günde öğrenmesi, dünyada ki bütün bilimleri mükemmel bir şekilde bilmesi beklenemez. Bunu, adil olan hiçbir yetkili makam ondan istemez. Kur'an'ı Kerim'de Allah'u Teala şöyle buyurmaktadır: "O kimseyi yapabileceğinden fazla sorumlu tutmaz"⁴¹

Eğer birisi boğulmak üzereyse ve onu kurtaracak gücümüz (imkanımız) varsa, onu kurtarmak bize vaciptir (şarttır). Fakat, -mesela düşmek üzere olan bir uçağı kurtarmak- gücümüzün ötesinde olan bir şeyse yükümlülük kalkar. Yani bu durumdaki bir uçağı kurtarmadığımız için, Allah (c.c) bizi yargılamaz. O halde, daha önce de sözünü ettiğimiz gibi, bilgi edinmeye gayret göstermeyenin bilgisizliği, güç ve yapabilirlik için gayret göstermeyenin güçsüzlüğü ve beceriksizliği, ona özür teşkil etmeyecektir. Bazı durumlarda güçlü olmak gerektiği halde, o gücü artırmak, takviye etmek haram olabilir. Amacı hukukumuzla

⁴¹ - Bakara/276.

ve İslam'a tecavüz etmek olan çok güçlü ve saldırgan bir düşmanla karşı karşıya olduğumuzu farz edelim. Ona karşı koyacak gücümüz yoksa ve her karşı koyuş ve müdafaa, o anda ve gelecekte yararlı bir sonuç vermediği gibi aleyhimize olacaksa, bu duruma karşı koymakla yükümlü olmayız. Fakat bu, eli kolu bağlı oturmak anlamına da gelmez. Güçlenmeye ve bu olumsuz durumdan kurtulmaya çalışmak gerekir.

“Allah düşmanlarıyla size düşman olanlar ve bunlardan başka sizin bilmediğiniz, fakat Allah’ın bildiği düşmanları korkutmak için, onlara karşı kullanmak üzere gücünüz yettiği kadar kuvvet ve besili at hazırlayın. Allah yolunda ne harcarsanız, size karşılığı tamamiyle ödenecektir ve asla zulme uğramayacaksınız.”⁴²

Aynı şekilde, bilgisiz ve habersiz olan bir fert veya bir toplum, bu eksikliğini gidermede ihmalkarlık göstermişse, bilgisiz ve habersiz oluşu özür olarak kabul edilmez ve Allah katında yargılanır.

Aynı şekilde aciz olan bir fert veya bir toplum güçlenmek için çaba göstermemişse, güçsüzlüğünü özür olarak gösteremez ve yargılanır.

⁴² - Enfal/60.

5- Hürriyet ve Tercih Serbestisi

Hürriyet ve ihtiyar, yükümlülüğün şartlarından biridir. Yani insan zorlama olmadan, hür olduğu zaman yükümlülük alabilir. Eğer bir yükümlülükte zorlama varsa, o yükümlülük geçersizdir.

Mesela oruçlunun orucu zorla bozulursa, bozmak istememesi halinde canıyla tehdit ediliyorsa, sözkonusu kişinin oruç yükümlülüğü kalkar. Böyle bir durumda orucun geçersiz olacağı apaçık ortadadır. Aynı şekilde Hacc ile mükellef olan biri, Hacca gitmesi halinde canına halcl getirecek bir tehditle karşı karşıya olursa, hacca gitmek ona farz değildir. Nitekim Peygamber (s.a.a) efendimiz "Zorlamanın olduğu yerde, yükümlülük geçersizdir" buyurmuşlardır. Çaresizlik, insanın bir şahıs tarafından tehdit edilmeyip şartlar tarafından tehdit edilmesi ve yükümlülüğün geçersizlik kararını bizzat vermesidir. Örneğin, açlıktan ölmek üzere olan birisinin, varlığını devam ettirmek için ölü etini yemesi gibi. Bu durumda "ölü eti"nin haram oluşu ilkesi, onu bağlamaz.

O halde, zorlama ile çaresizliğin farkı; birinde zorlayıcı güç tarafından tehdit edilmek ve yapmaması gereken şeyi yapmaya zorlanmak diğerinde ise olumsuz bazı şartların buna mecbur etmesi sözkonusudur. Demek ki, çaresizlik ile zorlanmanın iki farkı var:

1- Zorlanmada, çaresizliğin tersine bir insanın tehdidi söz konusudur.

2- Zorlanmada, kurtulmak ve gidermek çaresizlik ise, geciktirmeğe çalışmak söz konusudur.

Fakat, zorlanma ve çaresizlik genel ve soyut değildir. Vereceği zarar ve vazgeçilecek yükümlülüğün önemi arasında hassas bir ilişki vardır. Bir insanın, toplumunun veya İslam'ın zararına olacak şekilde "yükümlülüğünden kaçma bahanesi" sözkonusu olamaz. Bazı yükümlülükler vardır ki, tüm zorluklara ve çaresizliklere rağmen ondan vazgeçilmez.

DOĞRULUK ŞARTLARI

Şimdiye kadar yükümlülüğünden ve yükümlü kılacak şartlardan bahsettik. Yükümlülük şartları sağlanmadıkça insanın yükümlü olmayacağını; mükellef sayılmayacağını gördük. Bir de doğruluk şartları vardır. İster ibadetle ister muamelatla ilgili olsun, dini meselelerin doğru ve eksiksiz uygulanması için bazı şartları taşıması, bunları bünyesinde göstermesi gerekir. O halde doğruluk, yükümlülüğün vazgeçilmez bir şartıdır. Denilebilir ki, doğruluğunu önemsemeyen insan, o yükümlüğü hafife almıştır. Ve bu durumda yükümlülüğü geçersiz sayılmaktadır. Yükümlülükte oldu-

ğu gibi, doğruluğunda bir çok şartları vardır. Bu şartlar, genel ve özel olarak ikiye ayrılır.

Bu işin, özel şartı, doğrudan doğruya o işe aittir. Ve söz konusu işin anlaşılmasıyla tanınır.

Şimdi kısaca genel şartlara değinelim: Yükümlülüğün şartlarıyla doğruluğun şartları arasında, mantıkçılara göre çelişik bir ilişki vardır.⁴³ Yani, bazı şartlar hem yükümlülüğün hem de doğruluğun şartlarıdır. Bazen yükümlülük için şart olan, doğruluk için şart olmamakta veya bunun tam terside olmaktadır. Doğrunun şartları da üç kısımda mütalaa edilir. Yani doğruluğun gereği olan bir şey, bazen de ibadetin bazen de muamelatın şartıdır. Bazen de bu sadece ibadi ve sadece muamelat şartı olabilmektedir.

Hem doğruluğun hem de yükümlülüğün şartı olan şey akıldır. Akılsız bir insanın ibadeti de, muamelatı da doğru değildir. Mesela, bir delinin vekaleten bir başkasının yerine hacca gitmesi, namaz ve orucunu üstlenmesi, geçersizdir. Veya bir delinin safta durması, o safi ve gerisini bozar.

⁴³ - Burada ilişki, sikke (madeni para) ile para arasındaki ilişki gibidir. Bazı sikkeler para bazılarıysa para değildirler. (Mesela özel günler için basılan hatıra paralar gibi) Nitekim bazı paralar madeni paradır, bazı paralarsa madeni para değildir.

Güç de, akıl gibi hem doğruluğu, hem yükümlülüğü şartıdır. Zorlamanın olmayışı da aynı şekilde kabul edilebilir. Yani mecbur olan şahsın, zorlama karşısında yükümlülüğü geçersiz olduğu gibi, bir yükümlülüğü yerine getirdiğinde -Mesela evlendiğinde- söz konusu yükümlülük hem yanlıştır (doğru değildir) hem de geçersizdir.

Yükümlülüğün şartı olup, doğruluğun şartı olmayan bir şey, buluğdur. Buluğa ermemiş bir çocuk, buluğa ermiş birisi gibi teşhis edebiliyorsa, yaptığı iş doğru olarak kabul edilir. Dolayısıyla böyle bir çocuk, imamla cemaat arasında veya cemaat içinde saf kurabilir ve diğerlerine uyabilir. Buluğun, ibadetin doğruluk şartı olamadığı kesindir. Fakat ya muamelat? Bazı alimler buluğun bir işin doğru yapılmasında şart olduğuna; iyiyi kötüden ayırabilen mümeyyiz bir çocuğun başkasının temsileciliğini yapamayacağına, alış-veriş yapıp bir yeri kiraya veremeyeceğine ve nikah kıyamayacağına inanırlar. Bazı alimlerde, mümeyyiz bir çocuğun kendisi için muamelat yapamayacağını fakat başkalarının vekili olabileceğini söylerler.

Bilgi, haberdar olma ve çaresizliğin giderilmesi, yükümlülüğün şartı olmakla beraber, doğruluğun şartı değildirler. İster muamelat, ister ibadet hususunda olsun; farkında olmadan bir amel doğru olarak yapılmışsa geçerlidir. Aynı şekilde insan, elinde olmadan bir ameli yerine geti-

ırse veya mesela evlenirse, bu evlilik doğrudur ve geçerlidir. Mesela, paraya çok ihtiyacı olduğu bir anda, çok sevdiği evini satan bir kimsenin bu satışı geçerlidir. Veya evlenmeyi düşünmeyen bir erkek veya kadın, yakalandığı bir hastalık yüzünden doktorun tavsiyesiyle evlenmek zorunda kalır ve ister istemez evlenirse, yapılan bu evlilik geçerlidir.

Bütün bunlardan şu sonucu çıkarmak mümkündür: Zorlanma (tehdit... vb.) ile çaresizlik (ister istemez aleyhte doğan durum) arasında geçerlilik açısından fark vardır.

Zorla, tehditle ve mecburen yapılan iş geçerli değildir. Çaresizlikten yapılan iş ise geçerlidir. Burada bunun nedenini açıklamak gerekir.

Bazılarınca; mecbur edilen veya tehdit edilen kişiyle, çaresiz bırakılan kişinin, aynı statüye sahip olacağı söylenebilir. Tehditle evinden veya işinden vazgeçirilen kişinin, bunu “gönülden istemeden” razı olmadan yaptığı bellidir. Nitekim aynı kişi yakalandığı hastalıktan kurtulmak için gerekli parayı temin etmek maksadıyla yapan şahısta bu işi kabullenerek, kendi rızasıyla yapmakta ve bundan rahatsızlık duymaktadır. Çocuğunu tedavi ettirmek amacıyla çaresiz kalıp evini satan kişide bunu çaresiz yaparken, içi sızlamakta istemeyerek, razı olmaksızın evini satmaktadır. Tehditle mecbur edilen kişinin, tehlikeyi gödermek uzak-

laştırmak amacıyla çaresiz kalıp ve çaresiz bırakılanın, içine düştüğü durumdan kurtulmak istemesinin asıl konuyla hiç bir etkisi yoktur. Nitekim, tehdit konusunda doğrudan doğruya bir insanın varlığından söz edilirken, çaresizlikte (bu nedenin) insan olmayışı o konuyla doğrudan bir alakası vardır. Genellikle çaresizlikler, dolaylı yollar-
dan ve insanlardan tarafından “sömürü ve kullanma” çek-
linde ortaya çıkar. Dini yetkili tarafından; zorlama ve teh-
ditle yapılan bu işin geçersiz, ve çaresizlikten yapılan işin
geçerli olduğu, farklı çözümlerin bulunduğu yolundaki
görüşlerden, sonrada bu konulardan bahsedeceğiz.

Tehditte mecbur edilen, kişi acil olarak yardıma muhtaç
durumdadır. Çaresiz içinde durum aynıdır. Fakat tehditle
mecbur edilenin, zalimin kötülüğünden kurtulmaya ihtiya-
cı vardır. Ve onun istediğini yaparak zulümden kurtulur.
Fakat burada kanun zalimin zulmünü (zorlayıcı durumunu
) göz önünde bulundurarak, zorla yaptırdığı için geçerlili-
ğini ilan eder. Fakat çaresizin ihtiyacı, alacağı parayadır.
Burada kanun çaresiz yardım etmek isterse, işlemin geçerli
olacağını kabul etmelidir. Çünkü böyle bir işi geçersiz
kabul ederse, çaresiz kalan kişinin lehine olacağı yerde
aleyhine olacaktır. Mesela yukarıda verdiğimiz örnekte ev
satış işleminin kanun tarafından kabul edilirse satın alacak
kişi çıkmayacağından muhtaç olan “çaresiz kişi” çocuğun
tedavicisi için gerekli paraya kavuşmayacaktır. Bu ne-

denle fakihler, tehdit yoluyla mecbur edilen kişinin yaptığı işlemi, kanunen geçersiz saymakla durumu onun lehine çevirmiş olurlar. Fakat” çarcsiz kişinin” yaptığı işlemi geçersiz saymak, onun lehine olmayacaktır. Burada başka bir mesele daha ortaya çıkmaktadır. Acaba bazı kişiler, söz konusu bu şahsın bu durumundan faydalanıp satmak istediği malı, belki de gerçek değerinin daha altında bir fiyata satın alırsa bu alışveriş işlemi daha geçerli sayılabilir mi? Tabi ki hayır!

Acaba bu kanunsuz işlemin kabul edilir bir tarafı var mıdır? Söz konusu bu işlem, muamelenin zavallı ve çarcsiz tarafı için geçerli olduğu kadar fırsatçı alıcı içinde geçerli midir? Yoksa biri açısından geçerli oluşu geçerli midir?Veya alıcı her ikisinin de razı olacağı gerçek fiyatı öderse, yapılan işlem geçerli midir? Bütün bunlar tartışılabilir.

Doğruluğun şartı olduğu halde, yükümlülüğün şartı olmayan şey,” rüş”tür. İslam’ın kanun koyma sisteminde, velilik veya ticari bir işlem gibi sosyal bir sorumluluk üstlenmek isteyen kişi, tüm genel şartlara ek, olarak (buluğ, akıllılık, güç tercih)”rüş” sahibi olmalıdır. Burada”rüş”ten kast edilen, üstlenmek istediği işi yapabilme gücü ve liyakatidir. Bu nedenler İslam kanunun da kişinin, örneğin evlenmek veya kendi malıyla ticaret yapması için

akıl, balıg ve hür olması yetmez. Evlenmek isteyen bir erkek veya kız çocuğunun evliliklerinin geçerli olması için aklen yeterli"rüştü" ermeleri yani; evlilik işleminin mefhumunun nedenini getirdiği sorumlulukları kişinin geleceğinde nasıl bir etki yapacağını bilip anlamaları ve böylesine bir sorumluluğu körü körüne üstlenmeleri gerekir. Aynı şekilde birisi kendisine miras kalan veya başka bir şekilde onun bir mülkü, akli balıg olsa bile,"reşit" olmadıkça" kullanamaz. Onun yerine"velisi" olan şahıs bu işlemi üstlenir. Ancak "reşit" olduğunu ispatlanması halinde mülk kendisine teslim edilir. Aksi halde "velisi" velayet hakkını kullanarak onu yerine bu işlemi üstlenir.

"Yetimleri, nikah çağına dek deneyin ergenlik çağına ulaştıklarını, olgunlaştıklarını gürdünüz mü, mallarını kendilerine verin. Onların malını israf ederek, yahut büyüyünce geri alırlar diyerek yemeyin. Zengin olan, yetimin malına hiç dokunmasın. Fakir olan, örfü uygun bir miktar yiyebilir. Mallarını geri vereceğiniz vakit bu muameleyi tanıklar huzurunda yapın. Allah gereğince hesap sorucudur ve O, yeter."⁴¹

⁴¹ - Nisa/6.

İNSANIN BİLGİLERİ

İnsan hem kendini, hem dünyayı tanır anlar. Kendini ve dünyayı gitgide gide artan bir istekle, daha çok anlamaya çalışır. Onun evrimi ilerleyişi ve mutluluğu, bu iki unsurun(kendini ve dünyayı anlama) elindedir.

Bu iki bilgiden hangi daha önde gelir? Hangisi birinci derece sayılacaktır? Bu konuda fikir yürütmek oldukça zordur. Kimi” kendini bilme”yi “dünyayı bilme” yi birinci derece kabul eder. Muhtemelen bu farklı görüş doğu ve batı görüşlerinden kaynaklanmaktadır. İlim ve imanın farklılığından birisi, İlmin dünyayı bilmek, imanın ise kendini bilmek için bir hazine oluşudur. Tabi ki ilim, insan dünyayı tanımaya götürdüğü gibi insana kendi özünü de tanıtmaya amacındadır.

İnsanın özüyle uğraşan bilimler, bu görevi üstlenmişlerdir. Fakat bilimin verdiği “kendini tanıma” ölü ve cansızdır, gönüllerde şuur yaratmaz, uyuşmuş güçleri uyan-dırmaz.

Bu dinde görülen, “kendini tanıma”nın tersi bir durumudur; öyle ki dini “tanıyıştta”temeli oluşturan şey, sadece imandır. Kaynağı imandan olan kendini biliş “insan vücudunda ve ruhunda tepeden tırnağa bir canlılık yaratır.

İnsana, kendi ve öz gerçeğini hatırlatan “özünü bilme”, gafleti onu varlığından uzaklaştırır, onun yüreğine ateş düşürür, onu canlandırır onu derdi tanıyan bir dertli yapar. Bilimlerin ve felsefclerin yapacağı bir iş değildir bu. Onlar, insanı gaflete sürükleyip, kendinden uzaklaştırırlar. Hiç bir tahsil yapmadığı halde” kendini bilenle”lerin tersine; hiç bir şeye ilgisiz ve dertsiz olan fakat” kendinden habersiz “ kalan bilginlerle düşünürler bunu bariz bir örneğidir.

“Kendini bilme”ye davet eden “yaratıcıyı tanımak için kendini tanı” ve “yaratıcını unutma ki, kendini de unutmayasın” esasları dinin ilk esaslarındandır.

Kur’an-ı Kerim şöyle buyurmaktadır:

“Ey inanlar, Allah’tan sakının ve herkes, yarın için ne hazırladı ona baksın ve çekinin Allah’tan; şüphe yok ki Allah ne yapıyorsanız hepsinden haberdar.”⁴⁵

Allah’ın Resulü (s.a.a) şöyle buyurmaktadır: “Kim kendisini tanırsa, Rabb’ini de tanır”* Hz. Ali (a.s)” Kendini bilme bilişler içinde en faydalı olanıdır ve şaşarım o kimseye ki, kendine ait olan bir şeyi kaybettiği zaman onu ara

⁴⁵ - Huşr/18.

* - Bu ifadenin hadis olmadığı sözkonusu edilmektedir.

durur da, kendini kaybettiği zaman arama koyulmaz” buyurmuşlardır.

Dünya bilginleri Batının medeniyet ve kültürünü dünyayı tanıttıcı ve” kendini unutturucu” olması yönünden temel bir eleştiriye tabii tutarlar. Bu ögle bir kültürdür ki, ona dünyayı öğretmesine rağmen, kişinin kendi benliğinden uzaklaştırmaktadır. Batı insanın çöküşünün sırrı budur. Kur’an’ın değimiyle” insan kendisini kaybederse”(nefs hüsrandır). Dünyayı avucuna alması neye yarar? Batı kültürünün bu yönüyle en iyi şekilde eleştiren kişi şüphe yok ki Hindistan’ın merhum lideri Mahatma Gandhi’dir. Gandhi der ki:

“Diğer milletlerin sadece Allah’ın gücünün yeteceğine inandığı büyük işleri batı becerebilmektedir. Fakat batı bir şeyden acizdir: Kendi özünü tanıma!”

Sadece bu bile yeni medeniyetin sahte parlaklığının gerçekte ne kadar kof ve anlamsız olduğunu gözler önüne sermektedir. Eğer batı kültürü batıyı içki içmeye ve cinsel tatmine müptela etmişse bu, batılının kendi özüne döneceği yerde özünden uzaklaşması ve yok oluşa doğru koşmasındandır. Batılının büyük, kahramanca ve iyi işlerinin çoğu öz benliğini unutma olup, beyhude ve boşunadır. Keşifler, icatlar ve savaş gereklerinin temini yolundaki, ameli kudreti, batılının”kendi öz benliğinden kaçmasın-

dan kaynaklanmaktadır. Onun e ssiz kendine hakim olma ve kendini kontrol etme gücünden değil.

‐Kendi ruhunu kaybeden bir insanın dünyayı fethetmek neyine?‐⁴⁶ Gandhi der ki: Dünyada sadece bir gerçek vardır. O da kendi özünü tanıma ‐(nefs öz varlık)‐Kim kendini tanır sa Allah‐ı ve diğer şeyleri de tanımıştır. Kendini tanımayan kimse, hiç bir şeyi tanımamı tır. Dünya sadece bir enerji, bir enerji ve adalet ve özgürlük vardır. Kendi  z varlığı üzerinde iktidar kurma gücü. Kim kendine hakim olmuşsa dünyaya hakim olmuştur.

Dünyada sadece bir iyilik vardır. O da kendini sevdiği kadar, diğerlerini de sevmektir. Başka bir deyişle başkalarını kendimiz gibi tasavvur sevmektir. Başka bir deyişle başkalarını kendimiz gibi sevmektir. Başka bir deyişle başkalarını kendimiz gibi tasavvur etmek gerekir, gerisi boş bir hayal ve yokluktur.⁴⁷

Netice olarak ister ‐kendi özünü bilmeyi‐ birinci plana alalım ister ‐evreni bilmeyi‐ ister bu ikisine de eşit önem verelim; kesin olan şudur ki: Bilgi genişliği, insan yaşamının kalkınması demektir. Ruh veya can, bilginin e  anla-

⁴⁶ - Kitabın girişi ‐Budur benim dinim‐

⁴⁷ - Budur Benim dinim.

mıdır. Bilgi de ruh veya can demektir. Daha çok bilen, daha çok "can"lıdır.

Bu sınavda, hayat "bilmek"ten başka bir şey değil. kim daha çok "bilirse" varlığı daha üstündür.

Bizim varlığımız hayvanın varlığından üstündür/ Niçin?: Çünkü ondan daha çoktur bilgimiz O halde melek mi daha üstün bu varlıktan? Nerede? O da ayrıldı bu noktada bizden.

Melekten gönüller sahibinin canından

Daha üstündür. - Yeter ki- sen isyanı bırak!

Bu yüzdendir ki insan onların kiblesidir. İnsanın ruhu, onların varlığından değerlidir.

En iyiye secde edilmez mi?

Bunun için emre ne gerek var?

Gülün dikene secde etmesi.

Yaratıcının adalet ve lütfuna sığar mı?

Can yükselip nihayeti aştığından,

Diğer bütün canlar ona baş eğdiler.

Yürüyenden, yüzenden ve uçandan.

Üstündür o, üstündür tüm canlılardan.

Can nedir? Hayırdan ve Şer'den haberdarlık,

İyiliğe sevinmek, zarara gözyaşı dökmek...

Canın sırrı ve mahiyeti bildirici olduğundan.

Kim "daha çok bilirse" daha üstün canlıdır.

Can'a "bilgi" gerektiğinden

Kim "daha çok bilirse" daha üstün canlıdır.

Can'a "bilgi" gerektiğinden

Kim daha çok "anlar" ve "bilir"se daha güçlüdür.

Ruh "bilgi"den "etki"lenir.

Kim daha çoksa onu "ilahi" yapar.

Can dünyası, tepeden tırnağa "bilgi" okuduğundan; kim cansızsa, bilgisizdir.

O halde insan, kendini ve evreni tanıdığı ölçüde "canlı"dır. Canlılık, düşünürlerin deyimiyle kademe kademedir. Yani merhaleleri vardır. İnsanın yavaş -yavaş bilgisi arttıkça, hayat varlığının ve canlılığının da değeri artar.

Açıktır ki, burada bahsettiğimiz "kendini tanıma" kişinin kendisini nüfus cüzdanından tanınması -adını, soyadını, baba ve ana adını, doğum yerini... vs. bilmesi- değildir. Veya, söz konusu "tanıma" insanın maymun veya ayıya yakın bir yaratık olduğu yolundaki hayvan bilimi açısın-

dan" bir tanıma da değildir. Konuya tam bir açıklık getirmek için çeşitli "kendini tanıma"lardan burada bahsedeceğiz. "Nüfus cüzdanı kimliği" gibi gerçek olmayan, mecazi tanımları bir tarafa bırakırsak, birkaç çeşit "kendini tanıma"dan bahsedilebilir:

1- Yaratılıştan gelen "kendini tanıma": İnsan doğuştan "kendini bilebilecek bir yapı gösterir. Yani insanın asıl cevheri bilgidir. Önce "ben" yaratılıp ta, sonra insan bu "ben'i tanımış değildir."Ben" ve "öz" kavramı aynı zamanda ortaya çıkmıştır.

Bu aşamada, bilen bilgi ve bilgiye varıp, aynı anlamları taşır. "Ben" aynen kendini tanıma gibi bir gerçektir.

İnsan sonraki aşamalarda, yani etrafındaki diğer şeyleri kısmen tanıdıkça kendini tanımaya, kendisi hakkında bilgi sahibi olmaya başlar. Yani kendi varlığını zihinde canlandırır ve bir nevi sonradan öğrenme ilmiyle kendini tanır. Fakat bu bir tür tanıma "kendini tanıma"dan daha önce, yukarıda da sözünü ettiğimiz gibi doğuştan gelen bir bilgiyle "kendi"sini tanımıştır.

Bu tanıma tüm "şey"lerin tanınmasından öncedir. Psikologlar, kendini tanıma konusunda genellikle ikinci aşamayı kabul ederler. Yani zihni olarak ve sonradan öğrenilen "kendini tanıma". "Fakat düşünürler, daha çok -doğuştan-var olan ve zihni olmayan tanımayı kabul ederler. Bu tür

tanıma, felsefede "öz varlığın" tartışma götürmeyen soyutlanmış bir delildir.

Bu tür "kendini tanıma" da "var mıyım, yok muyum"? Ve "varsam kimim ve neyim hangisiyim?" Şeklinde, şüphe ve tereddüt taşıyan sorulara yer yoktur. Çünkü şüphe ve tereddüt, "tanımanın, sonradan elde edilen bilgi" yoluyla gerçekleştiği yerde vardır.

Yani, nesnel bir soyutluk çıkmıştır ortaya, Bilginin varlığıyla iki şey çıkar ortaya.

Fakat bilgi ile "bilen" özdeşleştiğinde, biri diğerinin tıpkısı olduğunda, doğuştan gelen, zaten var olan bilgi ortaya çıkar. Burada, şüphe ve tereddüt söz konusu değildir.

Descarters'in temel hatası burada görülür, "Varım"sözü" düşünüyorum"⁴⁸ sözüyle giderilecek bir şüpheyi zaten taşımamaktadır.

⁴⁸ - 17 yüzyıl Fransız düşünürü Decarts kendi felsefesini kurmuştur. Decarts her şeyden hatta apaçık belli olan şeylerden bile şüphelendi."Düşünüyorum öyleyse varım" diyen Decarts, bunun dışında her şeyden şüpheleneceğini, her şeyin şüphe götürür olduğu söyledi.

"() halde, var olduğum delili, düşünmemdir" diyen Decarts kendi varlığını gidererek "cşya"nın ve yaratıcının varlığının sonucuna ulaştı.

Fıtrî "kendini bilme" her ne doğuştan gelme "ve öteden beri var olan" bir şeyse de, sonradan öğrenilecek ve öğrenimi yapılacak bir şey değildir. "Ben" in varlığı, insani bir yapı gösterir. Bu nedenle kendisine verilen "kendini bilme" sınırı, tabiatın doğurduğu "kendiliğinden olma" ister istemez" elde edilen bir değer değildir.

Kur'an-ı Kerim, ceninin rahimde yaratılışıyla ilgili olarak son aşamadan şöyle bahseder:

"Ve biz onu, bambaşka bir yaratık olarak yarattık." Burada kendisinden habersiz olan maddenin "kendini bilen" bir "ruh'a" dönüşmesi anlatılmaktadır.

2- Düşünsel "kendini biliş"

Düşünür, "kendini bilen, kendini tanıyan "ben" in, ne olduğunu anlamaya çalışır. "Öz mü yoksa ilinek mi? Soyut mu somut mu? Cisimle ilişkisi nedir? Cismi yapıdan önce mi sonra mı yoksa onunla birlikte mi vardı? Vücut yok olduktan sonra var mıdır?...vb.

Meselenin bu noktasında, "öz"ün mahiyeti ve gerçeği söz konusudur. Nedir ve ne tür bir yapıya sahiptir? Eğer düşünür ve "kendini tanıma" dan söz ediyorsa, bu onun benliğinin yapısı ve özü hakkında bilgi sahibi olduğunu, "ben"i tanıdığını gösterir.

3- Evrensel Özünü Bilis

Yani "öz"ün verenle ilişkisi ve bu ilişkinin tanımı: Nereden geldim? Neredeydim? Nereye gitmekteydim? Bu tür "kendi özüne tanıma"da insan, kendisinin evren adlı "bütün"ün bir parçası olduğunu anlar. Bağımsız değil, bağımlı bir parça olduğunu kendiliğinden gelmediğini, kendiliğinden yaşamadığını ve kendiliğinden gitmeyeceğini bilir. Bu bütünün içinde kendi durumunu belirlemeye çalışır.

Hız. Ali (a.s)'ın bu tür "kendi özünü tanıma"nın değerini anlatan sözüne kulak verelim: "Allah'ın rahmeti, nereden geldiğini, nereye gideceğini ve nerede olduğunu bilen kişiye olsun"⁴⁹

Bu tür "kendi özünü tanıma" insanda en latif ve en yüce dertleri doğurur. Bu, öğlesine hüznün bir derttir ki, hiç bir hayvanda, hiç bir canlıda olmayan...Gerçeği anlama derdi... İnsanı gerçeğe susatan ve "mutlak "olanın peşinde koşturan, emin ve rahata götüren bir "kendi özünü tanıma"dır bu. Onu şüphe ve kararsızlığın yalım-yalım parlayan ateşine düşürür, oradan oraya çeker.

⁴⁹ - Nehc-ül Belağa

Gazali'leri yemeden içmeden kesen, düzen tahtından men eden, çöllerde başı boş bırakan ve gurbet ellerde şaşkın ve çaresiz düşüren bu ateştir bu...⁵⁰

"Basri gibileri"ni evinden ocağından alıp dağ-taş, demeden gerçeğin peşinde koşturan ateştir bu.⁵¹ İnsanda yaşam endişesini uyandıran, bir "kendi özünü tanıyış"tır bu...

4- Sınıfsal "kendi özünü tanıma"

Bu tür "kendini tanıma," sosyal "kendi tanıma"nın çeşitli şekillerinden biridir. "Sınıfsal kendi özünü tanıma," içinde yaşanılan toplumla "ben"in arasındaki ilişkiyi tanımlar.

Sınıfsal toplumlarda yaşam, faydalanma ve mahrumiyet açısından her ferdin, ister istemez üyesi olduğu bir özel sınıf ve kesim vardır. Sınıfsal yerin ve sınıfsal sorumluluğun bilinmesi, "sınıfsal kendini" bilıştır.

Hatta bazı teorilere göre insan, içinde yaşadığı sınıfın ötesinde bir "öz"e sahip değildir. İnsanın özü, onun "vicdanı"dır, duyguları, düşünceleri, dertleri ve ilgileridir. Tüm bunlar, "sınıfta" şekillenirler.

⁵⁰ - Doğruların Öyküsü.

⁵¹ - Doğruların Öyküsü.

Bu gurubun görüşüne göre insan "öz benliği"nden yoksundur. Ayrı ve koparılmış bir varlıktır. İnsan yoktur, zengin ileri gelenler veya halk vardır. Sadece sınıfsız bir toplumda insan varlığının gerçeğine kavuşur. O halde sınıfsal topluma "sosyal kendini bilme" sınıfsal kendini bilmeye aittir.

Sınıfsal "kendini tanım, burada sözünü ettiğimiz gibi menfaatini bilme" ye eşittir.

Çünkü bu felsefe okulu, kişiye onun temel kişiliğine hakim olan yegane unsurun "maddi çıkar" olduğu görüşüne dayanır. Nitekim sosyal yapıda temel esas ve unsur, ekonomik yapıdır. Aynı sınıf üyelerine: ortak vicdan, ortak bir zevk ve ortak bir görüş kazandıran şey, aralarında var olan ortak çıkarlar ve maddi yaşam benzerliğidir. Sınıfsal yaşam, sınıfsal bir görüş getirir. Bu görüş, insanın dünya içinde yaşadığı toplumu ve olayları özel bir açıdan görmesine ve her şeye özel bir gözlükle bakmasına, sınıfsal yorumlarda bulunmasına neden olur. İçinde ister istemez bir sınıfsal sorun olacak sosyal çalışmalarında ve sosyal yönelişlerinde, bir"sınıfsallık" görülecektir. Markisizim, bu tür bir "kendi özünü tanımaya" inanır. Buna, "Marksist kendini bilmiş" adını verebiliriz.

5- Milli "kendini bilif"

Yani kendisiyle milli ve etnik bağları olan toplum arasında ki ilişkiyi bilmek, bu ilişkiyi tanımak... İnsan, ortak yaşamın bir sonucu olarak, içinde yaşadığı toplumun üyeleriyle ortak bir örf ve töreye sahiptir. Bu ilişki, ortak bir tarihi zaferler yenilgiler, dil ve edebiyat arasında bir birlik yaratır. Her ferдин bir "ben"i ve "kendi öz"ü olduğu için, aralarında var olan ortak kültür, bir millete "milli benlik" kazandırır.

Ortak "milli birlik" ten daha çok "ortak kültür" toplumun fertleri üzerinde benzerlik ve birlik yaratır. Kültürel dayanağı olan bir milliyet, "ben"lerden "biz"ler yaratır. Bu "biz" için fedakarlıklarda bulunur. "Biz"ın zaferinden gurur, yenilgisinden ise utanç duyar.

"Milli kendini bilif" yani milli kültürünü bilmek; Milli kişiliğini ve özel "milli biz"i bilmektir. Gerçekte dünyada "kültür yoktur" kültürler vardır. Her kültürün de kendisine has ayrıcalıkları ve özellikleri mahiyeti vardır. Bu nedenle tek "kültür" kavramı boş ve kof bir kavramdır.

Özellikle 19. Yüzyıl Hristiyan dünyasında geçcrlilik kazanan ve hala reklamı yapılan "milliyetçilik, bu felsefeye hakim olan görüştür.

Bu tür "kendini bilme ve tanıma"da değerdendirmele-
rin, duygu hüküm ve yönelişleri, tümüyle her şeyin;
"sınıfsal" bir içerik kazandığı "sınıfsal" kendini tanımada-
kinin tersine olarak; milli bir içerik vardır. Burada milli
tanımlamalardan söz edilir, göstergenin ibresi "milliyet"
ile hareket etmektedir.

"Milli kendini biliş" her ne kadar kazanç peşinde koş-
mak veya menfaatçılık grubuna girmese de bencillik taşı-
dığı inkar edilmez. Taassup, taraf tutmak, kendi hatasını
görmeme, mağrurluk kibir, kendini beğenme gibi
"bencilliğin" tüm bozukluklarını, burada görmemek müm-
kündür. Bu nedenle "sınıfsal kendini tanıma" gibi burada
ahlaki bir kapasite yoktur.

6- İnsani "kendi özünü tanıma"

Yani, tüm insanlarla ilgili olarak "kendini tanıma". İn-
sani kendini tanıma" tüm insanların gerçekte ortak insancıl
vicdanına sahip olan bir birim olarak kabul edildiği düşün-
cesi üzerine kurulmuştur. İnsan sevgisi ve insanlara değer
verme duygusu, tüm insanlarda vardır. Sa'di'nin deyişiyile:

İnsanlar aynı vücudun parçalarıdır,

Hepsi aynı cevherden yaratılmıştır.

Biri felakete uğrarsa,

Diğer hepsi etkilenir bundan...

Başkalarını derdi seni ilgilendirmedigine göre/ sana "insan" demek mümkün mü?

August Comte gibi insanlık sorununun arayışı içinde olanlar, hep bu düşünce içerisinde. "Asrın hemen-hemen geçerli tek felsefesi olan ve gençlikle aydınların savunduğu hümanizm bu olsa gerek..."

Hümanizm insan sınıfların, milliyetlerin, kültürlerin, dinlerin ırkların, renklerin ve kanların çok ötesinde bir varlık olarak görmekte, tüm farklılıkları ve ayrıcalıkları reddetmektedir.

Dünyanın dört bir bucağında yayınlanan "insan hakları beyannamesi", bu düşünce üzerine kurulmuş olup, yine aynı düşüncenin yayıncılığını yapmakta "insani kendini tanıma" stilini kabul ettirmeye çalışmaktadır.

Bu tür "kendini tanıma" faaliyeti içinde olan bir kimse; insanın derdini kendi derdi, insanın isteklerini kendi isteği olarak kabul eder. Tüm gayretleri ve yönelişleri, insana doğru ve insanlık içindir. Tüm dostluk ve düşmanlıkları, insani bir renge bürünür. İnsan dostunun; yani ilim kültür sağlık, refah, özgürlük adalet ve sevginin biricik dostudur. Cehalet, fakirlik, zulüm, hastalık, dikta ve hor görme gibi insanlığın aleyhine olan tüm sıfatlara ise düşman... Bu tür bir "kendini tanıma" gerçekleşirse, "milli tanıma" ve "sınıfsal tanıma"nın tam tersine, ahlaki içeriği olacaktır.

Fakat bu "kendini tanıma" diğerlerinden daha mantıklı görünmesine ve kendini daha çok duyurmasına rağmen, diğerlerinden daha az gerçekleşmiştir. (pratikte) Niçin?

Meselenin püf noktası, insanın yaratılış yapısında "insan gerçeği"nde yatmaktadır. İnsan yapı ve aslı itibarıyla, hayvan ve bitkiden tutunda tüm canlılardan kendisini ayırıcı bir özellik gösterir.

İnsan dışında hangi canlı olursa olsun, dünyaya göz açtığı andan ömrünün sonuna kadar bulunduğu hali muhafaza eder, değişmez. Yani mahiyeti, asıl ve niceliği yaratıldığı gibidir. Oysa insanın ne olduğu, nasıl olduğu ve olacağı, onun yaratılışından sonra başlayan evreleridir. İnsan yaratıldığı gibi değil, olmasını istediği gibidir. Eğitici nedenlerin ve bu kabilden olarak; kendi iradesiyle, kendi tercihlerinin neticesinde "oluşur" insan.

Başka bir deyişle: Her şey nitelik bakımından ne olduğu ve nicelik bakımından ne olacağı açısından bilfiil yaratılmıştır. Oysa insan bu açıdan; düşünce halinde yaratılmıştır. Yani insanlık çekirdeği, düşünce halinde vardır onun yapısında. Eğer söz konusu çekirdek yapısı bir felakete uğramazsa, zamanla gelişir ve kendini gösterir. Bu filizler insanın "fitrat" dediğimiz "doğuştan gelen" temel yapısıdır. Nitekim bütün bunlar onun fitri ve insani vicdanını meydana getirirler.

İnsan diğer canlı ve cansızların tersine, benliği ve kişiliği olan bir yaratıktır. İnsanın benliğinden amaç, bedensel yapısı ve vücut toplamıdır. Bu fiil (edimsel) olarak dünyaya gelir. Yani dünyaya gözlerini açtığı ilk zamanlar vücut yapısı yönünden tıpkı diğer hayvanlar gibidir. Fakat ruhsal yapı açısından, onun "fıtri ve insani vicdanını" meydana getirecek olan özelliğinden ötürü "düşünce halinde" bir yaratıktır. Onun insani değerleri, öz yapısında mevcuttur ve filizlenip gelişmeye her an hazır durumdadır.⁵²

⁵² - İslam'ın bahsettiği yaratılış mefhumu, Descartes ve Kant'ın öne sürdükleri kavramın tam tersine; doğuştan var olan idrakler, uymalar ve istekler vb. bazı özellikleri içermez, bunlar onda bilfiil olarak yoktur. Ve bazı düşünürlerin dediği gibi insan akıl ve iradesiyle bilfiil olarak doğmaz. Aynı şekilde insan hakkında yaratılış teorisini reddeden Marksist'ler ve egzistansiyalistlerin insan doğuştan kabul etmeye ve etkileneceği müsait bir yapıya sahiptir, kendisine verilecek tüm rollere karşı kayıtsızdır. Beyaz bir kağıt gibidir. Üzerine çizilecek her şey onun için aynıdır" görüşlerine de katılmıyoruz. Aksine insan doğduğu ilk anlarda, imkan nispetinde düşünce halinde olarak itici ve hareketli özellik taşıyan yetenekleriyle uyacağı ve elde edeceği bir takım şeylerin peşindedir. Derinlerden gelen bir güç, onu bunlara doğru çekmektedir. Burada dıştan gelen şartlarında yardımı olmaktadır. Eğer insan düşünce halinde yaşadığı ve layığı olduğu "insanlığı" düşünceden eyleme dönüştürebilirse, varmak istediği gerçeğe, yani insanlığı varmış olur. Eğer burada sözünü ettiğimiz eylemin dışında,

Maddi ve ruhsal aşamalarla ilgili olarak insan, vücut bakımından bir aşama öndedir. Yaratıcı güçlerin müdahalesiyle ana rahminde önce vücut yapısı tamamlanır. Ruhsal ve manevi yapısı ile kişiliğinin unsurları ise, rahim aşamasından sonra oluşmaya ve gelişmeye başlar. Herkes, kendi kişiliğinin temelini kendi atar, mimarlığını bizzat kendi yapar; "Ben"in tersine, kişiliğin "(benlik)" yapıcı ve yaratıcı kalem insanın eline verilmiştir. İnsan dışında hiç bir canlının kendisiyle niteliği arasında ayrıcalık yoktur, "taş" ile "taşlık" (burada taş olma hali anlamında) "ağaç" ile ağaçlık", köpek ile köpeklik", "kedi ile kedilik gibi.

İnsan kendisi ile niteliği (mahiyeti) arasında uzaklık ve ayrıcalık olan tek yaratıktır. İnsan ile "insanlık gibi... İnsanların çoğu -ne yazık ki -insanlığa ermemiş ve hayvanlık

dışta gelen bir gücün bakışı altında ve zorla olan bir değişime uğrarsa insana yapısı değiştirmek istemediği bir hal alır Bu tür "insanın baskısı altında ve zorla değişim meselesi Marksizm egsetansisiyalizmde bahsi çok geçmesini rağmen görüldüğü gibi ancak İslam okuluyla açıklığa kavuşabilir. Bu okula göre, dünyaya gözlerini açtığı zamanlar insanlık değerleri ve mükemmellikleri ile insanın kendi arasında ki ilişki; bir armut fidanı ile olgunlaşmış bir armut ağacının ilişkisi gibidir. Burada içsel değişikliklere ek olarak dış etkenlerin etkisiyle birinci ikinciye dönüşür. Bu değişkenlik sebebinin sadece dış etkenler olduğu tahtayla sandalye arasındaki dönüşümden tamamen farklıdır.

aşamasında kalıvermişlerdir. Bedevi ve vahşi insanlarla, insandan başka her şeye benzetilebilecek şekle girenler buna örnek verilebilir.

Medeniyet zedeler gibi... nesne ile onun niteliği arasında ayrılık olabilir mi? Nesnenin varlığının bir gereği olduğu açıktır. Edimsel olarak var olan bir varlığın, tabii olarak niteliği ve niceliği de vardır.

Ancak düşünsel halde olan (bilinen manada varlığı tam gerçekleşmemiş) varlıklar, taşıması gereken "nitelikten" yoksundur.

Egzistansiyalizmin "varlığın asaleti" diye adlandırdığı: "İnsan niteliksiz bir varlıktır, kendi tercihleri ve kendi çabalarıyla nitelik kazanır," iddiasına gösterdiği geçerli bir sebeptir bu. Başta Sadrül Mutaalihin olmak üzere, İslam düşünürleri bu konuya önemle parmak basmış ve görüşlerini şöyle belirtmişlerdir: "İnsan çeşit değil, çeşitler toplamıdır. Denilebilir ki, kişi bu gün olduğundan farklı bir kişidir. Görüldüğü gibi "biyolojik insanlık" insanlık ölçüsüdür. Biyolojik varlığıyla insan, gerçek insanın ortamıdır sadece.

Düşünürlerin deyişiyle "insanlık yeteneklerinin sahibidir", bu özelliği elinde bulundurandır; gerçek insanlık değil... Ruh asaleti olanaksızın. insanlıktan söz etmenin son derece anlamsız olduğu apaçık ortadadır.

Bu başlangıcı anladığımızı göre, "insani kendini tanımayı" şimdi daha iyi kavrayabiliriz. "İnsani kendini tanıma"nın insanların gerçek bir bütün varsayıldığı esası üzerine kurulduğunu daha önce belirtmiştik. Sınıfsal, dini, milli ve ırksalın çok daha ötesinde "ortak insani bir vicdana" sahiptir.

Hangi insanların, ortak bir "öz"e ve hepsini kapsayan bir "tek" ruha sahip olduğu üzerinde durmak, konunun açıklığa kavuşması bakımından yararlı olacaktır. "İnsani kendini bilmiş" hangi insanların arasında gelişir kimler arasında "tek vücut olma" ve "sorun birliği" yaratır? Sadece "insanlık" kavramına varmış, insani değerlere ve gerçek insani unsurlara erişmiş ve bu unsurları bünyesinde geliştirmiş olanlar arasında mı; yoksa düşünce halinde kalanlar arasında mı? Yoksa aslını kaybedip, en çirkin yapıya bürünen ve en aşağılık hayvana dönüşenler arasında mı? Verilmesi gereken cevap, bunlardan hangisidir? Hepsi birden cevap olabilir mi?

Açıktır ki, karşılıklı ve ortak sorunların olduğu yerde herkes bir bütündür. Öyle ki üyelerinden birinin sorunu, tüm bütünü ilgilendirir. Yukarıda saydığımız alternatiflerin hepsi birden böyle olamaz. Henüz çocukluk devresinde kalmış, insanlık duygusu hala uyanmamış ve harekete geçirilmemiş olan vahşi bedevi, böyle bir sorunu nasıl hisse-

debilir? Böylesine bir" ortak duygu" ona hakim olabilir mi? Aslını kaybedip çirkinleşen insanın durumu ise açıkça bellidir zaten. O halde sadece " insanlık" kavramına ermiş, insani bir niteliğe kavuşmuş, insani yaratılış bakımından olgunlaşmış olanlar, gerçek "tek vücut" olma, birlikte hissedebilme" ve diğerinin sorunuyla ilgilenme, bunu kendi sorunuymuşçasına hissetme" olgusuna sahip olандır.

Tüm fitri değerlerini böylesine geliştirmiş olanlar, "inanç sahibi" "mümin" kimselerdir. Çünkü insan fıtratının ve gerçek insancıl değerlerin çok daha ötesindedirler.

O halde insanları "biz " haline getiren onları" tek duygu" bütünü haline sokan, onlarda "ahlak" ve "insanlık" mucizesini yaratan unsur. Sa'di'nin dediği gibi "aynı cevherden", aynı kökten" ve "aynı aslıdan "gelmeleri değil" aynı inanca sahip olmalarıdır.

Sa'di'nin dediği gerçek değil idealdir. Belki ideal bile demek mümkün değildir. Musa(a.s)'ın Firavunla "tek vücut olması, Ebuzer (a.s)in Muaviye ile aynı derdi paylaşması, Lomambo'nun Çombo için üzülmesi mümkün müdür?

İdeal ve gerçek olan; bilfiil insanların birliği, yani "insanlık" olgusuna ermiş ve değer kazanmış olmalarıdır. Sa'di'nin Peygamber efendimizden (s.a.a) kopya ettiği ve yanlış bir müdahaleyle anlamını saptırdığı genelge olan

şiiiri şu hadisten alınmıştır: "Müminler, bir vücudun parçaları gibidirler. Birinin sorunu hepsinin sorunudur."

İnsanın "insanlık" kavramına eriştiğine şüphe yoktur. Tüm insanlara, tüm varlıklara, hatta aslını yitirip çirkin bir yapı kazananlara karşı sevgi besler. Nitekim Allah (c.c) Peygamber efendimize (s.a.a) "alemlerin rahmeti lakabını takmıştır. Bu tür insanlar düşmanlarına karşı bile dostça duygular taşırlar. Hz. Ali (a.s) Muleccm, Murad'ın oğlu hakkında "Ben onun yaşamasını, o ise benim ölmeyi istemektedir" buyurmuşlardır. Fakat biz burada "karşılıklı sevgiden" ve "karşılıklı dert paylaşmaktan" söz etmekteyiz. Karşılıklı sevgi sadece iman sahibi kimseler için söz konusudur.

Meşhur İngiliz matematikçi ve düşünür Bertannd Rusell ve Fransız Egsiztansialist düşünür Sartre'in, çağımızın tanınmış hümanistlerindendir. Aslında Rusell'in felsefe üzerine kurduğu temel düşünce, bu iki noktada hümanizmle zıtlasma gösterir. Rusell'in felsefe ahlakı şahsı menfaatlerin geleceğinin garantisi üzerine kurulmuştur. Yani daha fazla çıkar sağlamayı, ahlakın temel ilkesi olarak kabul eder.

Ahlak konusunda bundan başka hiç bir düşünceye inanmaz. Görüldüğü gibi Rusell'in hümanizmi, çıkarıcılık

esası üzerine kurulmuştur. Çağdaş bir batılı düşünürün⁵³ değişiyi J. P. Sartre'in insanı yüceltişi, batı dünyasının bir boşluğa sürüklenmesi nedeniyle ızdırıp içinde oluşudur. Bu yazar, "Günümüz Batısının Nihilizminin İki Yüzlü" adlı kitabında şöyle demektedir:

"Bastiyi fethederek nasyonalizmin bayrağını dalgalandıran bilinçli burjuvanın, günümüzde düşüncesizlikten başka düşüneceği hiç bir şeyi kalmamıştır.! Avrupa gençliği, kof ve boş bir noktada durmuştur. Bugün batı, ihraç ettiği şeyleri geri almaktadır: Sosyal karışıklık ümitsizlik, şaşkınlık, kendini küçük görme ve nihilizm. O, tüm bunları diğer milletlere ve medeniyetlere zorla yüklemiştir... Nihilist şöyle düşünür: Benim olmayan bir şey kimsenin olmamalı. Bu nedenle çöküşüne doğru yol almaktadır. "

Başka bir tepkide, Hümanizmin bir çeşidi olan romantizmin ortaya çıkmasıyla doğmuştur.

Romantizmin değişik alanlarda batılı aydınların dikkatini çektiği görülür. Bir uçta basit pratik görüşüyle Russell diğer uçtaysa karışık, zor, bir türlü sakinleşmek bilmeyen düşüncesiyle Sartre.. Bu arada kendilerinin ve başkalarının

⁵³ - Deryuş Ashury: Yeni dünya Der - Şehrivarsy: 45 Nikniyaziden sy..33-35

sorunlarına bir çözüm yolu bulabilmek amacıyla çabalayan Tybrmand gibi iktisat ve siyaset bilginleri görülür.

"Sartre'a gelince... Arif ve özgür tavırlarıyla -hangi renge girse girsin- karmaşık sorumluluk ve taahhütler teorisiyle bir çeşit günahkarlık duyguları içinde geçmişi telafiye çalışan batı ruhundan bir örnektir. Sartre stoacılar gibi insanlar arasında eşitliğe, kardeşliğe ve stoacı evrensellliğe (kozmpolitsizm) inanır. Özgürlük, serbestlik, kötülüklerden sakınma ve zahilliği kabul eder. Sartre bugün, içinde yuvarlandığı boşluktan kurtulmak için kendisine "insanların" ayakları önüne atmaya başlayan batılı aydınların temsilcisi durumundadır... Din yerine hümanizm tercih etmekle, eski tanrının halefi olan "tüm insanlığın" tanrısından, kendisi ve tüm batı adına af dilemektedir."

Sartre'nin İsrail'in içler acısı mazlum haline(!) gözyaşları döküşü ve başta evsiz barksız kalan Filistinliler olmak üzere, Arapların onlara gösterdiği haksızlık ve zulümden (!) ötürü protesto çılgınlıkları atışı, onun hümanist anlayışının apaçık sonuçlarından biridir.

Koskoca Uluslararası İnsan Hakları beyannamesinde imzaları olan batılı hümanistlerin neler yaptıklarını tüm dünya ve hepimiz gördük, bunları açıklamaya bile gerek yoktur.

Aydın görüşlü kimse, bu "kendini tanıma"lardan birine erişebilmiş kişidir. Sınıfsal, milli ve insancıl sorunları hissedebilmiş; sınıfının, milletin ve tüm insanların bağımsızlığı için çaba göstermiş; sosyal bağımlılıkların zincirinden kurtarmak amacıyla onları görüşleriyle aydınlatıp harekete geçirmiş olmalı, en azından bunları yapmak istemelidir.

7- İrfani ve Arifçesine Kendini Biliş

İrfanı kendini biliş, Hakkın özüyle kişinin "kendisi" arasındaki ilişkinin bilincine varmaktır. İrfan ehline göre bu ilişki, insanla toplum gibi yan yana bulunan iki unsur arasındaki ilişkiye benzemez. Aksine aslın teferruatla, görüntünün gerçeğe kendi değişleriyle bağımlı olanın mutlak olanla ilişkisine benzer bir bağıdır. Arifin sorunu aydının tersine, insani kendini bilişle dış sorunlarını yansıtmak değildir.

Tersine, içten gelen bir sorundur. Yani doğuştan gelen bir sorundur. Sorunu sosyal bir mesele olduğu için aydın, önce anlar sonra bu anlayış onu sorun sahibi yapar. Oysa arifin derdi içten gelen bir sorun olduğundan, bizzat bu sorun onun için "bilme"dir, "anlama" dır. Hasta birinin hastalığının, tabiatın ilan ettiği bir ihtiyaç olayı olması gibi.

Hasta inilti ve Hasret,

Hastalıkta onu uyandırır,

Kim daha uyanıksa, daha dertlidir,

Kim daha çok anlamışsa rengi solar daha çok.

O halde şu gerçeği iyi bil ey gerçeği arayan

Kim dertliyse odur sezen gerçekleri.

Arifin sorunu, düşünürünkine de benzemez. Her ikisi de sorunları hissederler ama düşünürün derdi gerçekleri bilmek ve anlamaktır. Arifin sorunu ise varmak, bir olmak, mahvolmak ve yok olmaktır. Filozofun sorunu onu doğanın diğer üyelerinden -canlı, cansız, hayvan, bitki... vb.- ayırır, bir ayrıcalık getirir ona. Tabiattaki hiçbir yaratıkta "bilme" ve "anlama" sorunu yoktur.

Oysa arifin sorunu aşk ve cazibedir. Sadece hayvanda değil, kendini bilme ve anlama unsurlarını öteden beri yapısında taşıyan meleklerde bile olmayan özelliştir bu...

Melek aşk anlamdı, boşuna anlatmaya çalışma.

İster bir kadeh gülsuyunu insanın toprağına boşaltıver.

Rahş cilve yaptıysa da melekler anlamadı aşkı.

Çadırını insanın çamur ve su tarlasına kurdu o da...

Filozofun sorunu "bilme" fitratından kaynaklanan bir ihtiyaçtır. İnsan tabii olarak bilmek ister. Arifin sorunu ise

aşkı ilan etme ihtiyacıdır, uçmak ister. Tüm gerçeği bütün benliğiyle hissetmedikçe rahatlamaz. Arif, mükemmel kendini tanımayı "Allah'ı tanıma"da bilir. O'na göre düşünürün, insanın gerçek "ben"i olarak kabul ettiği şey gerçek ben değildir; ruhtur, candır bir tayindir. Allah'ın gerçek ben'idir. "Bu tayin olunanı (hakkında verilen bu hükmü) bozabilen insan gerçek "ben"ine kavuşur. Ful us-il Hakem, Fas su Şaybi Muhyiddin Arabi şöyle der: Bilginler ve hatipler, kendini tanıma hakkında çok şeyler söylemişlerdir. Oysa öz varlığı (nefs) bu yolla tanımak imkansızdır. Alimlerin kendini tanıma hakkında söylediklerinin tamamen doğru olduğu zannedilir. Bu, şişirilmiş bir balonun görünüşüne kapılıp aldanmak gibidir."

İrfanla ilgili bu konuda, Şeyh Mahmud Şebisteri'den sorulan ve Gol şen-c Raz"(Gül bahçesinin Sırrı) adlı eşine ender rastlanır manzum eserin yazılmasına neden olan soru" kendi öz varlık" ve ben "kavramlarının ne olduğuydu.

Benden "ben" nedir diye bambaşka bir soru sordun

Bana" ben"den haber ver, sana benin kimliğini söyleyeyim .

Mutlak varlık esir olduğun için

Artık ondan "ben " diye bahsedebilsin.

Bu, tayin edilmiş muayyen bir gerçek olduğundan.

Sen "ona" ben dedin.

Ben ve sen, varlığın özüyüz.

Vücut fanusunun ışık ağılarız.

Hepimiz ruh ve nur doluyuz.

Bazen aynadan görür bazen ışıktan...

Ruh ve ben kendini tanıma konusunda filozofların görüşlerini şöyle eleştirir:⁵⁴

Aklı kendine önci seçtiğin için

"İz"inden başka bilgin yok kendin hakkında

Kendini iği tanı arkadaşım.

Şişkinlik semizlik değildir.

Ben ve sen ten ve candan üstünüz.

Bu ikisi benden oluşmuş teferuatlardır.

Benim sözlerimde sadece insan yoktur.

Alabildiğin'e candır can!

Bu varlık ve dünyadan daha iyi bir yol bul.

⁵⁴ - Daha önce sözü geçen Muhiddin el-Arabi'den.

Dünyadan geç ve kendin bir dünya ol.

Mevla'na der ki:

Ey mücadele " kendini" kaybetmiş kişi

Sen diğerlerini "kendin"den saymadın

Sen, görünenin kendin olduğunu söylüyorsun.

Yemin ederim ki böyle değil işin aslı.

Halktan bir an ayrılır yalnız kalırsan

Düşünce ve üzüntüden usanırsın.

Bu "sen " kimsin ki bunca yalnız?

Kendi' nin güzeli, mutlusu ve sarhoşusun ?..

Kendinin hem avı hem avcısı hem tuzağı

Kendi makamının kendi zeminin k endi semasisın.

Ademoğlu isen onun gibi davran

Varlığındaki zerrelere gör.

O halde arifc göre ruh ve can gerçek "ben" değildir. Ruh ve canı bilmek "kendi özünü bilmek" değildir. Ruh ve can "ben"in ancak bir göstergesi ve işaretidir. Gerçek "ben "Allah(c.c) dir. İnsan ne zaman kendisini aşabilir ve onu n için tayin edilen sınırları geçebilirse ruh ve can dan eser kalmaz. Okyanustan kopan damla tekrar okyanusa düşüp

karşırsa, insan gerçek kendini tanımaya ulaşırsa...İşte o zaman insan her şeyde kendisini ve kendisinde her şeyi görür. Ancak o zaman insan gerçekten kendini tanır, gerçek "kendini tanıma" ya ulaşmış olur.*

8- Peygambersel "kendini tanıma": Bu tür kendini bilme, şimdiye kadar anlattıklarımızdan tamamen farklıdır. Peygamber hem Allah'tan hem de yaratılıştan gelen bir tanımaya sahiptir. Hem yaratan sorunu vardır hem yaratılan...

Fakat ikileme şeklinde değil, iki kutup ve iki kible şeklinde de değil. Peygamberin kısmen Allah'a ve kısmen de halka doğru yöneldiği; bir gözünün onu diğer gözünün ise öteki gördüğü anlamına gelmez; sevgi ve saygısını hedef ve isteklerini Allah ile kulları arasında bölüştüğü anlamını asla vermez .

Allah insanı göğsünde iki yürek yaratmamıştır ki; onları iki ayrı yere kaptırsın. "Allah kişiye iki yürek vermedi."⁵⁵ Bu yürekle iki sevgiye sahip olunamaz. Peygamberler tevhid kahramanıdır. Onların işlerinde en küçük bir

* - Müellifin kendini bilme ve tanımaya getirdiği bu tasavvufi açılımlar tarih içinde bugün bu tür konulara yaklaşımın ortaya koyduğu farklı açı ortaklarından biri olarak değerlendirilmelidir. (yay.)

⁵⁵ - Ahzab/4.

riske rastlanılmaz. Ne başlangıçta, ne hedefte, ne arzuda nede sorunda... Peygamberler, evrenin her zerresine aşık-
tırlar. Çünkü her şey O'ndandır, O'nun isimleri ve O'nun
sıfatlarıdır.

Evreni, O'nun eseri olduğu için severin. / Tüm alemlere
aşağıyı çünkü, hepsi O'ndandır.

Evliyaların evrene olan aşkları, O'nun Hak'tan bir de-
met oluşundandır Ilakka karşı ikinci bir aşk değildir. Hak-
kı sevmeleri Ilak'tan oluşundan kaynaklamaktadır, başka
şeyden değil. Onların hedefleri, istekleri ve gayeleri; halkı
ve kendilerini Allah'a doğru hedeflerin en güzel ve en mük-
emmeline doğru, götürmek için birer basamaktırlar.

Peygamberin işi Allah'sal sorunla başlar. Bu dert onları
Allah'a yaklaştırır, O'na varmalarını sağlar. Bu dert, onla-
rın evrimlerinin kırbacıdır, bu yolda bu amaçta harekete
geçirici güçtür. Ondan, "Halktan Allah'a doğru yolcu-
luk" diye bahsedilir.

Bu dert, Hz. Ali (a.s) in deyiimiyle huzura erinceye ka-
dar onları rahat bırakmayacaktır.

Bu yolculuğun sonu, başka bir yolculuğun başlangıcı-
dır. Öyle ki buna "Hak yolda Hakk ile beraber yolcu-
luk" denir. Bu yolculukta dağarcıkları taşıyacak kadar dol-
muş ve bambaşka bir evrim başlamıştır onlar için.

Peygamber bununla da yetinmez. Hakla dolup taşuktan, varlık çemberini aşip menzile vardıktan sonra, elçi olur ve" Halktan halka doğru olan üçüncü yolculuğa başlar. Bu bir dönüştür ama elde ettiğinden, vardığı yerden ayrılıp, başladığı noktaya dönmek değildir. Varlığı ve elde ettiği ile birlikte dönüştür bu. Denilebilir ki Hakk'tan halka olan yolculuğunda, Hakk ile beraberdir, O'ndan uzak değil. Bu peygamberlerin evriminin üçüncü evresidir. "Hak'sal kendini bilişten" Haksal kendini bilişin doğması ve Haksal sorundan haksal soruna geçişin gerçekleşmesiyle ikinci yolculuk biter ve bi'set (elçilik) olan üçüncü yolculuk başlar. Yani halkın içinde Hak'la beraber...

Halk içinde yapılan bu yolculuk, onları din yoluyla yani hak, adalet, insanlık değerleri ve insanın bitip tükenmek bilmeyen sonsuz yetenekleri vesilesiyle İlahi mükemmelliğin sonsuzluğuna doğru harekete geçirmek amacını taşır.

Buradan şunu anlamak mümkündür:Aydın hedef olan şey, Peygamberin halkı ulaştırmak istediği duraklardan, evrim aşamalarından sadece birisidir. Arifin istediği şeyse Peygamberin yolu üzerindedir.

İkbal, arifsel bilişle Peygambersel kendini biliş arasındaki farktan şöyle söz eder:

"Hz. Muhammed (s.a.a) semaya, miraca gitti ve geldi" Akdul -Kuddüs Gengehi- adlı bir tarikat şeyhi şöyle der:

"Allah'a yemin ederim ki, eğer ben o noktaya varmış olsaydım asla yer yüzüne dönmezdim."

İkbal, sözlerini şöyle sürdürüyor:

"Tasavvuf edebiyatında; Peygamberce ve arifçe kendini tanıma arsındaki psikolojik farkı bir kaç kelimelik bir cümleyle böylesine açık bir şekilde anlatan başka bir ifadeye daha rastlayabilmek mümkün değildir."

Gerçek kişi (arif) Hakk'a varış ve arifçe kendini tanıma gibi iki tecrübenin yardımıyla huzur ve güveni bulduktan sonra, bu dünyadaki hayata dönmek istemektedir.

Zaruret sonucu döndüğü zaman bu ise dönüşün insanlık için pek bir faydası yoktur. Oysa Peygamber'in dönüşünde yaratıcı ve faydalı bir yön vardır. O geri dönmekte ve zamanın akışına girmektedir. Amacı, tarihin akışını ele geçirmek, akışına girmek, ona hükmetmek ve bu vesileyle arzu edilen taptaze, yeni bir dünya yaratmaktır.⁵⁶

İrfani değişim ve açıklamaların doğru olup olmadığı üzerinde şimdilik durmayacağız. Önemli olan şu ki, başlangıçta her Peygamberin Allah sorunu vardır. O'nu içten içe yakan bu dert, Allah'ı arayıştır. O'na doğru yükselir ve yü-

⁵⁶ - İslam da dinsel düşüncenin dirilişi- Kültürün ruhu ve İslam medeniyetinin makalesi sy.143-144

celir, o çeşmeden giderir susuzluğun; ardından "halk sorunu" hisseder, bunun acısını duymaya başlar. Bir peygamberin halk sorunu, söz de bir aydının halk sorunundan farklıdır. Çünkü bu aydının buradaki sorunu, basit bir beşeri duygudur, bir inşial ve üzüntüden ibarettir. Nicthe gibi şahısların bunu bir zaaf olarak adlandırmaları ise, bir hayli üzücüdür. Oysa bir peygamberin sorunu bambaşkadır, onlardan hiç birine benzemez. Nitekim onların "halkçı kendini biliş"leri (halkçı bilinçleri) de farklıdır.

Peygamberin varlığını kasıp kavuran ateş, apayrı bir a-
teştir.

Peygamberin herkesten daha çok, daha geniş ve daha değerli bir kişiliğe kavuştuğu doğrudur. Canı diğer canlılarla kaynaşarak evrenle birleşmek ve tümünü kendinde toplamakla kalmayıp; insanların dertleriyle dertlenmekte, dertlerinden elem duymaktadır.

"Andolsun, size içinizden öyle bir Peygamber gelmiştir ki, bir sıkıntıya düşmeniz, pek ağır gelir ona, pek düşkündür size; müminleri esirger, rahimdir."⁵⁷

"Herhalde sen, onlar bu söze inanmıyorlar diye üzüntüden kendini helak edeceksin."⁵⁸

⁵⁷ - Tövh/128.

⁵⁸ - Kehf/6.

Halkın aç, çıplak, mazlum, mahrum, hasta, ve yoksul oluşundan elem duyduğu, bunun ona ağır geldiği; o kadar ki, bu yüzden tok karnına uyuyamadığı da doğrudur. Yerkürenin herhangi bir köşesinde yoksulluk ve açlığın pençesinde kavranan birisinin varolabileceği düşüncesidir onu rahatlamadan alıkoyan...

"Heyhat Ben nasıl doya-doya yemek yiyebilirim ki, Hicaz'da yahut Yemen'de belki yoksullar vardır. Günler geçmiştir ki, tokluk nedir görmemişlerdir. Geçemi karnı tok olarak nasıl gündüz edebilirim ki, çevremde aç karınlar, susuzluktan yanmış, bunalmış ciğerler vardır.⁵⁹

Fakat bunları acıma, kalıp sızlaması, safça yanıp yakılmak, hassalık, iyi niyetli ve safdili halka aynı dilde dertleşme gibi duygularla açıklamak, olayı basite indirgemekten öteye gidemez.

Neticede bir insan olması nedeniyle renk şekil olarak başlangıçta izlediği yolda peygamberde diğer insanlar gibidir. Fakat ilahi ateşin yalımları varlığını tutuşturduktan sonra, tüm bunlar bambaşka bir hal alır. İlahi bir renge ilahi bir şekle bürünür. Peygamberin kedi çabalarıyla

⁵⁹ - Hz. Ali(a.s)'ın Basra Valisi Osman b. Huneyf'in bir düğüne çağrıldığı ve gittiğini duydukları zaman ona yazdıkları, mektuptan Bkz Nehcül'- Belâğ (Türkçe tercümesi s: 300)

meydana getirdikleri ve kurduğu toplum düzeni;neticede bir insan olan aydınların kurmuş olduğu toplumlardan ve meydana getirdikleri neden farklıdır. En önemli farkı ise; peygamberin, insanların doğuştan var olan güçlerini harekete geçirmeye çalışması gizli aşkı tutuşturmaya çalışmasıdır. Peygamber kendini müzekker (hatırlatıcı uyandırıcı) olarak tanıtır. Tüm varlığı karşı insanda bir hassasiyet meydana getirir.

Tüm varlığıyla karşı kendi "kendini biliş" kendi halkına aktarır. Oysa aydın, bireylerin sosyal bilincini harekete geçirerek onların milli ve sınıfsal menfaatlarının bilincine varmalarını sağlamaktan öteye gitmez.

Adress: P.O.BOX 37185/837 Qum

Islamic Republic of Iran

ISBN 964-472-108-x

N. - 76 - 209